https://doi.org/10.63356/stes.hum.2026.016 УДК 004.9:[028.8:615.8

INTERDISCIPLINARNI PRISTUP U PRIPREMI BIBLIOTERAPIJSKOG RADA: PSIHOKRITIČKA I PSIHOLOŠKA ANALIZA AUTOBIOGRAFSKOG SVJEDOČANSTVA UZ DIGITALNU POTPORU INTERPRETACIJSKOM PROCESU

Autori: IRENA LUKIN, David Josipović, Petra Grubešić
e-mail: irenamjc@outlook.com, davidjosipovic19@gmail.com, petra10grubesic@gmail.com
Mentor: mr. sc. Ivana Bašič
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Fakultet informatike i digitalnih tehnologija Sveučilišta u Rijeci
„Balans" centar za logopedagogiju i biblioterapiju u Zagrebu

Uvod: Rad polazi od pretpostavke da psihokritička i psihološka analiza mogu pridonijeti pripremi biblioterapijskog rada prepoznavanjem tematskih i emocionalnih obilježja teksta. Digitalna tehnologija služi kao pomoćni alat za prepoznavanje obrazaca u korpusu svjedočanstava.

Cilj: Istražiti mogućnosti primjene psihokritičke i psihološke analize u pripremi biblioterapijskog rada te mogućnosti digitalnih alata u analizi 28 svjedočanstava.

Materijal i metode: Kvalitativna analiza jednoga autobiografskog svjedočanstva provedena je primjenom prilagođene Mauronove metode i interpretativnog pristupa, a kvantitativna analiza 28 svjedočanstava u Pythonu primjenom TF-IDF vektorizacije i aglomerativnog klasteriranja.

Rezultati: Analiza je pokazala ponavljanje motiva tjelesne fragmentacije, gubitka identiteta, smrti i sjećanja, uz razlikovanje doslovnih i figurativnih opisa. Psihološka analiza upućivala je na obrambene reakcije i rekonstrukciju sjećanja. Digitalna analiza izdvojila je obrasce povezane s negacijom, obitelji i smrću, dok klasteriranje nije omogućilo pouzdanu podjelu korpusa.

Zaključak: Analize su omogućile prepoznavanje obilježja svjedočanstava važnih za pripremu biblioterapijskog rada. Digitalni alati pružili su potporu daljnjoj interpretaciji, ali rezultati ne omogućuju zaključivanje o terapijskim učincima, jer biblioterapijska intervencija nije provedena.

Ključne riječi: psihokritika; biblioterapija; psihologija; trauma; digitalna humanistika; autobiografsko svjedočanstvo

UVOD

Ratno nasilje predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava te često ostavlja dugotrajne psihološke, emocionalne i društvene posljedice. Osobe koje su preživjele ratno nasilje ili ratne zločine nerijetko nastavljaju živjeti s traumatskim iskustvima[1], pri čemu nemaju uvijek pristup odgovarajućim oblicima podrške koji bi im mogli pomoći u razumijevanju i obradi proživljenih iskustava. Posljedice rata u Bosni i Hercegovini i danas

1 Traumatske neuroze, prema tom shvaćanju, očituju se kroz trajnu psihičku vezanost uz trenutak traumatskoga događaja. Takvo ponavljanje upućuje na to da traumatsko iskustvo nije u potpunosti psihički razrađeno, nego i dalje ostaje prisutno kao nesavladan i aktualan psihički zadatak. (Freud 1976: 257)

su vidljive na individualnoj i društvenoj razini, zbog čega pitanje suočavanja s traumom i njezinim posljedicama ostaje od posebne važnosti.[2]

U takvom kontekstu riječ i govor mogu imati značajnu ulogu u procesu razumijevanja i artikulacije traumatskih iskustava. Psihokritika se razvija u okviru psihoanalitičke tradicije Sigmunda Freuda, a sustavno ju je oblikovao Charles Mauron; može se promatrati u širem kontekstu psihološke, fenomenološke, tematske i psihoanalitičke književne kritike koju su razvijali autori poput Georgesa Pouleta, Jeana-Pierrea Richarda, Jeana Starobinskoga, Jeana Bellemina-Noëla, Anne Clancier, Marthe Robert i Marie Bonaparte. Psihokritički pristup omogućuje analizu ponavljajućih motiva i simboličkih obrazaca u tekstu, dok njihovo psihološko tumačenje može pridonijeti razumijevanju emocionalnih aspekata traumatskog iskustva. Takva analiza može poslužiti kao pomoćno sredstvo u pripremnoj fazi biblioterapijskog rada, ali sama po sebi ne omogućuje zaključivanje o psihičkom stanju autora svjedočanstva.[3] Psihološki pristup dodatno omogućuje sagledavanje emocionalnih i psiholoških aspekata svjedočanstva te njihova značenja u kontekstu traumatskog iskustva. Primjena psihokritičkog i psihološkog pristupa u biblioterapiji otvara mogućnost prepoznavanja traumatskih sadržaja i sagledavanja psiholoških procesa prisutnih u svjedočanstvu te njihova daljnjeg razmatranja u okviru stručnog, odgovornog i metodološki utemeljenog biblioterapijskog procesa. Za razliku od pristupa usmjerenih na čitateljsko iskustvo, psihokritika se usmjerava na ponavljajuće motive i moguće psihičke strukture koje se očituju u tekstu.[4] Usmjerena je na prepoznavanje nesvjesnih sadržaja, potisnutih iskustava i unutarnjih konflikata koji se mogu posredno očitovati u jeziku i tekstu. Digitalna se potpora pritom razmatra kao potencijalni alat za analizu većega korpusa svjedočanstava, s ciljem ispitivanja mogućnosti identifikacije i klasifikacije relevantnih obrazaca.

Dosadašnja istraživanja pružaju važna polazišta za povezivanje psihoanalitičke kritike, psihokritike, psihologije i biblioterapije. Piskač (2016) ističe dodirne točke psihoanalitičke kritike i biblioterapije, osobito u njihovoj usmjerenosti na književni tekst, analizu i interpretaciju, te odnos književnosti i ljudske psihe, pri čemu psihoanalitička kritika ima primarno znanstvenu, a biblioterapija praktičnu usmjerenost prema pojedincu[5] (str. 62). Krtinić (2025) na primjeru romana *Vježbanje života*[6] pokazuje mogućnost povezivanja psihoanalitičke kritike i biblioterapijskog konteksta kroz analizu transgeneracijske traume,

---

2 Individualno traumatsko iskustvo potrebno je promatrati u širem društvenom i kolektivnom kontekstu ratnoga nasilja, pri čemu se otvara pitanje društvenih okolnosti koje su pridonijele pojavi i ponavljanju nasilja, te oblikovanju autoritarne svijesti. Ujedno se propituje uloga društvenih i povijesnih okolnosti u oblikovanju autoritarne i humanističke savjesti te njihov mogući utjecaj na pojedinčeve vrijednosne obrasce i moralno prosuđivanje. (Fromm 1986: 133–156)

3 Cilj je biblioterapije pojedincu omogućiti introspektivno sagledavanje vlastitoga iskustva u trenutcima unutarnjega mira te potaknuti razumijevanje i prihvaćanje promjena u razdobljima unutarnjega nemira i emocionalne uznemirenosti. (Bašić 2021: 12)

4 „Psihokritika bi htjela izbjeći te nejasnoće. Ona se slaže s tematskom kritikom da se kod pisca događaju vrlo zanimljive stvari na liniji gdje se podešavaju svjesni i nesvjesni procesi. Ali, da bi se oni razumjeli, ona smatra nužnim da se istraži određena dubina pozadine nesvjesnoga. No, mi znamo da se do toga ne dospijeva bez jedne posebne tehnike i određene znanosti koja tu tehniku vodi. Hoćemo li odbaciti i tu posebnu tehniku i nauku praktičara koji su ih stvorili, koji ih predaju i primjenjuju svuda gdje to traži neka ljudska stvar? Odbaciti pravu znanost o nesvjesnom, a prihvatiti je u formi nekontroliranih infiltracija i kompromisa izgleda mi glupo." (Mauron 1962, prema Đuričković 1981:276)

5 Vidi više u: Piskač, D. (2016). Biblioterapija i psihoanalitička kritika u kontekstu teorije sustava. *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, 7*(2), 60–81.

6 Vidi više u: Fabrio, N. (2013). *Vježbanje života / Smrt Vronskog.* Zagreb: Mozaik knjiga.

pri čemu se neizgovaranje, sram i potiskivanje prepoznaju kao važni aspekti traumatskog iskustva[7] (str. 94). Psihoanalitički okvir dodatno pridonosi razumijevanju emocionalnih i interpersonalnih aspekata psihičkog funkcioniranja, što ističu Kušević, Friščić, Babić i Jurić Vukelić (2020) u razmatranju odnosa gubitka, bespomoćnosti, napuštanja, samokritičnosti i osjećaja krivnje[8] (str. 98). Važnost odnosa i socijalne povezanosti u suočavanju s posljedicama ratnog nasilja ističu Cigrovski, Marinić i Domokuš (2014), naglašavajući mogućnost učenja o vlastitim obrascima ponašanja unutar grupnog rada[9] (str. 124), dok Ćurković (2009) pitanje patnje razmatra u odnosu prema osobnom razvoju i mogućnosti njezina naknadnog razumijevanja[10] (str. 240). Navedeni uvidi predstavljaju teorijsko polazište za povezivanje psihokritičkog čitanja s psihološkim razumijevanjem traumatskog iskustva i njegovim mogućim razmatranjem u biblioterapijskom kontekstu.

Za razumijevanje načina na koji se traumatska iskustva pamte, kognitivno obrađuju i uključuju u autobiografsko iskustvo pojedinca važan je i psihološki okvir istraživanja traumatskog sjećanja. Ehlers i Clark (2000) u okviru kognitivnih pristupa naglašavaju važnost načina procjene i organizacije traumatskog sjećanja[11] (str. 320–325), dok Tuval-Mashiach i sur. (2004) traumatski narativ promatraju kroz dimenzije koherentnosti, pridavanja značenja i samoevaluacije[12] (str. 282). Pregled istraživanja koji donose Crespo i Fernández-Lansac (2016) pokazuje da su traumatski narativi često obilježeni izraženim senzoričkim, perceptivnim i emocionalnim detaljima, dok nalazi o njihovoj fragmentiranosti, vremenskoj organizaciji i drugim strukturnim obilježjima nisu jednoznačni[13] (str. 149–151). Pojedina obilježja traumatskog sjećanja pritom se ne mogu automatski izjednačiti s psihopatologijom[14] (Brewin 2007:235), nego ih je primjerenije promatrati kao obilježja koja mogu pružiti uvid u način reprezentacije traumatskog sjećanja te u procese njegova konstruiranja i povezivanja s drugim autobiografskim sjećanjima[15] (Crespo i Fernández-Lansac 2016:154). Navedeni teorijski okvir predstavlja polazište za psihološku analizu svjedočanstva u ovom radu, s posebnim naglaskom na emocionalnu i perceptivnu reprezentaciju događaja, narativnu organizaciju te moguće procese pridavanja značenja i povezivanja traumatskog iskustva sa širim autobiografskim narativom.

---

7 Vidi više u: Krtinić, I. (2025). Vježbanje života – kronisterija transgeneracijske traume. *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 51*(1), 89–101.

8 Vidi više u: Kušević, Z., Friščić, T., Babić, G., i Jurić Vukelić, D. (2020). Depresija u svjetlu nekih psihoanalitičkih teorija. *Socijalna psihijatrija, 48*(1), 72–103.

9 Vidi više u: Cigrovski, A., Marinić, R., i Domokuš, N. A. (2014). PTSP i grupna psihoterapija – iskustva medicinskih sestara u Neuropsihijatrijskoj bolnici „Dr. Ivan Barbot", Popovača. *Socijalna psihijatrija, 42*(2), 123–127.

10 Vidi više u: Ćurković, J. (2009). Identitet hrvatskog veterana u tjesnacu krivnje i bolnog sjećanja. Interdisciplinarni pristup PTSP-u kao uvod u teološku raspravu. *Bogoslovska smotra, 79*(2), 223–245.

11 Vidi više u: Ehlers, A., i Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy, 38*(4), 319–345.

12 Vidi više u: Tuval-Mashiach, R., Freedman, S., Bargai, N., Boker, R., Hadar, H., i Shalev, A. Y. (2004). Coping with trauma: Narrative and cognitive perspectives. *Psychiatry, 67*(3), 532–543.

13 Vidi više u: Crespo, M., i Fernández-Lansac, V. (2016). Memory and narrative of traumatic events: A literature review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 8*(2), 149–156

14 Vidi više u: Brewin, C. R. (2007). Autobiographical memory for trauma: Update on four controversies. *Memory, 15*(3), 227–248.

15 Vidi više u: Crespo, M., i Fernández-Lansac, V. (2016). Memory and narrative of traumatic events: A literature review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 8*(2), 149–156.

Dosadašnja istraživanja upućuju na potrebu daljnjeg istraživanja mogućnosti povezivanja psihokritičke i psihološke analize s pripremom biblioterapijskog rada u kontekstu traumatskih iskustava. U skladu s navedenim, ovo istraživanje polazi od sljedećih pitanja: Na koji način psihokritika i psihološka perspektiva omogućuju sagledavanje obilježja i posljedica traumatskog iskustva povezanog s ratnim nasiljem? U kojoj su mjeri psihokritički i psihološki pristup relevantni za primjenu u biblioterapijskom procesu? Naposljetku, u kojoj se mjeri digitalna potpora može razmotriti kao mogućnost za analizu i obradu većeg korpusa autobiografskih svjedočanstava?

Cilj rada jest istražiti mogućnosti primjene psihokritičke i psihološke analize autobiografskog svjedočanstva u pripremnoj fazi biblioterapijskog rada te razmotriti primjenu digitalnih alata u identifikaciji i klasifikaciji relevantnih obrazaca radi učinkovitije obrade većega korpusa svjedočanstava.

MATERIJAL I METODE

Svjedočanstva su prikupljana u razdoblju od siječnja do lipnja 2026. godine, primjenom različitih načina prikupljanja građe, uključujući razgovore, usmene iskaze, pisane zapise i zvučne snimke. U istraživanje je uključeno ukupno 28 autobiografskih svjedočanstava osoba koje su izravno svjedočile ratnom nasilju ili na drugi način osobno doživjele njegove posljedice. Kriterij uključivanja činila je relevantnost sadržaja za istraživačka pitanja, odnosno prisutnost opisa ratnih događaja, iskustava gubitka i drugih sadržaja povezanih s ratnim nasiljem.

Materijal za detaljnu kvalitativnu analizu čini autobiografsko svjedočanstvo N2, nastalo 33 godine nakon traumatskog događaja. Odabrano je na temelju sadržajne relevantnosti i zastupljenosti elemenata pogodnih za psihokritičko i psihološko razmatranje. Svjedočanstvo N2 dio je šireg istraživačkog korpusa od 28 svjedočanstava, koji je poslužio kao osnova za kvantitativno ispitivanje ponavljajućih leksičkih i semantičkih obrazaca. Detaljna analiza pojedinačnog iskaza omogućila je dublje interpretativno razmatranje traumatskih, simboličkih i psiholoških obrazaca prisutnih u narativu.

Prikupljanje, odabir i korištenje svjedočanstava provedeni su uz poštovanje etičkih načela znanstvenoistraživačkog rada, u skladu s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Mostaru, poglavljem III. *Etička pravila u nastavnome, znanstvenome i umjetničkome radu*, člankom 15., stavkom b). Za korištenje svjedočanstva N2 u znanstvenoistraživačke svrhe pribavljen je svjesni i informirani pristanak sudionika. Sudionik je prethodno upoznat sa svrhom istraživanja, načinom uporabe iskaza te opsegom njegove analize i citiranja, a dao je suglasnost za njegovo korištenje i objavu u radu. Budući da svjedočanstvo sadržava identifikacijske podatke osoba povezanih s opisanim događajem, njihovo je navođenje zadržano kao sastavni dio izvornoga iskaza, u skladu sa suglasnošću danom za objavu svjedočanstva u tom obliku.

Ostala svjedočanstva uključena u istraživanje obrađena su uz zaštitu povjerljivosti, a u radu se prikazuju isključivo u obliku objedinjenih rezultata i pojedinačnih leksičkih jedinica, bez otkrivanja identiteta sudionika. Psihokritička i psihološka analiza svjedočanstva N2 nije bila usmjerena na postavljanje dijagnoze niti na procjenu psihičkog stanja sudionika, nego na identifikaciju i interpretaciju psihološki relevantnih procesa, traumatskih obrazaca i simboličkih struktura prepoznatljivih u samom narativu.

U istraživanju je primijenjena motivacijska (tematska) analiza autobiografskog svjedočanstva, usmjerena na prepoznavanje, povezivanje i interpretaciju ponavljajućih motiva i simboličkih elemenata. Analiza se oslanja na pojedine interpretativne uvide Charlesa Maurona, Williama Empsona, I. A. Richardsa, Georgesa Pouleta, Jeana Starobinskog i Richarda P. Blackmura, koji služe kao teorijska polazišta za razmatranje značenja i struk-

ture iskaza, a ne kao zasebne metodološke operacije.

Psihološki dio rada proveden je primjenom teorijski utemeljene interpretativne analize autobiografskog svjedočanstva. Izdvojeni dijelovi iskaza interpretirani su u odnosu na relevantne teorijske modele i empirijske nalaze iz dostupne literature.

Korpus obuhvaća 28 prikupljenih svjedočanstava s ukupno 8.821 tokenom. Kvantitativna analiza provedena je u programskom jeziku Python, u obliku reproducibilne bilježnice koja omogućuje ponavljanje postupka na istom ili novom materijalu. Analitički postupak obuhvaća tokenizaciju prilagođenu hrvatskom jeziku i dijalektnim oblicima, uklanjanje gramatičkih (nepunoznačnih) riječi, lematizaciju, odnosno grupiranje prepoznatih oblika prema pripadajućim lemama, izračun gustoće semantičkih skupina na 1.000 riječi, vektorizaciju tekstova pomoću TF-IDF-a,[16] te automatsko grupiranje tekstova aglomerativnim klasteriranjem. Postoci se računaju prema različitim osnovicama, ovisno o predmetu mjerenja. Udio pojedine skupine računa se prema ukupnom broju pojavnosti, preciznost i obuhvat obrasca prema broju njegovih pogodaka, a usporedbe među skupinama i unutar pojedinih lema prema odgovarajućem ukupnom broju pojavnosti. Uz svaki postotni podatak navodi se i apsolutni broj pojavnosti. Tokenizator prepoznaje leksičke nizove duljine najmanje dva znaka, dok su jednoslovni tokeni isključeni iz analitičkoga skupa. Apostrof u dijalektnim kontrakcijama tretira se kao sastavni dio tokena, što omogućuje prepoznavanje oblika poput „poginʼo", „rekʼo", „došʼo" i „odma'". Semantičke kategorije nisu međusobno isključive, pa pojedina leksička jedinica može biti uključena u više kategorija. Za vektorizaciju i klasteriranje korištena je biblioteka *scikit-learn*[17], pri čemu je svako svjedočanstvo tretirano kao zaseban dokument. Radi zaštite povjerljivosti građe ne navode se ulomci svjedočanstava, nego isključivo pojedinačne leksičke jedinice i agregirani brojčani pokazatelji. Svjedočanstva su označena rednim brojevima.

REZULTATI I DISKUSIJA

Prije predstavljanja analize prikazat ćemo odabrano svjedočanstvo na kojem se temelji daljnja interpretacija.

„Mirko Ćosić došao je na Busovačku da spasi koga može, bio je tamo od 5:30 h ujutro do 11 h popodne. Stvarno je sve dao za ljude. Znam da je mlad momak, Anđelko Petrović, možda devetnaest godina, prvi poginuo, dobio metak u čelo kraj izvora. Bilo nas je puno. Krenuli tražit svoje, jer se nisu vratili. Sjećam se da sam vidio izvor koji je presušio i otišao do njega. Mi smo se ukočili od onoga što smo vidjeli. Dim, garež, krvi puno, crna krv, joj. Smrdi sve, jelike gore, brvnara gori, tijela gore. Krv konja i ljudi se pomiješala. Dijelovi tijela, odjeća, sve visi s jelika. Našli jednog što se sakrio tu i tresao se sav. Čitavo vrijeme tu bio. Kaže da je vidio kako tijelo pada kroz jelike i palo je kraj izvora, koliko je jaka detonacija bila. Kad smo tu bili, sve tinja, ptica se ne čuje. Došli do mene, ja na izvoru vidio noge i dio stomaka Jure Ivanovića. Imao neku humanitarnu vreću, mislim da je UNHCR i tu strpao Jurine noge. Marko Lukin uvijek jak bio, odmah smo prepoznali njegove ruke, jake bile. Skinuo šorc s bijelim prugama s jelika od Ante, to mi tata. Stavio desnu ili lijevu ruku u vreću, ne znamo koja je ruka bila, isto mi od tate. Skupili neke dijelove mesa, nismo znali čiji su. Stavio vreću na leđa i nazad. Sjećam se da sam nakon godinu dana našao lubanju od starog, košulju i

16 Vidi više u: Spärck Jones, K. (1972). A Statistical Interpretation of Term Specificity and Its Application in Retrieval. *Journal of Documentation, 28*(1),11–21.

17 Vidi više u: Pedregosa, F., Varoquaux, G., Gramfort, A., Michel, V., Thirion, B., Grisel, O., Blondel, M., Prettenhofer, P., Weiss, R., Dubourg, V., Vanderplas, J., Passos, A., Cournapeau, D., Brucher, M., Perrot, M., i Duchesnay, É. (2011). Scikit-learn: Machine learning in Python. *Journal of Machine Learning Research, 12*(85), 2825–2830.

ruku, mislim da je od Marka Lukina. Bilo je još zasjeda, Milenka Brnjića (Pelikana) ubili na izvoru. Ne znam kako mi ostali nismo poginuli, stvarno ne znam. Nisu mogli vjerovati što sam izdržao, nikad nisam zaplakao. Kasnije čuli da Anto Lukin, Marko Lukin i Jure Ivanović nisu ni trebali ići, nego ih ubacilo, jer su drugi odustali. Radnički tipovi, mučili se, patili se i eto kako su završili. Kasnije smo skontali da je to tijelo što je palo kroz jelike bilo od jednog od njih, mislim, oni su svi tu pomiješani bili, zajedno ih u grob stavilo, nisi imao što sahranit. Ukupno 17,5 kg tijela od sve trojice. Sjećam se isto da je bilo prepoznavanje poslije Busovačke, u starome kinu, gdje je sada Hrvatski dom. Bili su sanduci tu."

Psihokritička analiza

Metodološko polazište analize čini prilagođena psihokritička metoda Charlesa Maurona, usmjerena na prepoznavanje ponavljajućih motiva i njihovih međusobnih poveznica. U analizi se dodatno koriste pojedini interpretativni uvidi Pouleta i Starobinskog, kao i teorijska razmatranja Richardsa, Empsona i Blackmura o odnosu jezika, značenja, osjećaja i simbola. Njihovi se pristupi ne primjenjuju kao jedinstvena metoda, nego kao dopunski teorijski okviri za tumačenje pojedinih obilježja svjedočanstva. Navedeno svjedočanstvo predstavlja relevantan materijal za psihokritičku analizu, jer sadrži elemente koji se mogu razmatrati u kontekstu sjećanja na traumatski događaj, iskustva gubitka, mogućih osjećaja krivnje, simbolike smrti te emocionalnih reakcija na nasilni događaj. Prije početka analize važno je naglasiti da se u psihokritičkom pristupu ne promatra samo sadržaj iskaza nego i način njegova oblikovanja, ponavljanje motiva, asocijativne veze te simbolički elementi.

Analizu je moguće započeti iskazima *„mi smo se ukočili od onoga što smo vidjeli*", *„našli jednog što se sakrio tu i tresao se sav*" i *„čitavo vrijeme tu bio"*, koji se mogu interpretirati kao jezični pokazatelji snažne afektivne reakcije i privremenoga zastoja u neposrednom djelovanju. Richards (1924, prema Gavrilović i Lukić 1973) u svojoj teoriji posebnu pozornost pridaje impulsima, uključujući i one koji se na prvi pogled mogu činiti beznačajnima[18] (str. 77). U tom se smislu iskaz o ukočenosti može interpretirati kao mogući odgovor na izrazito snažan afektivni podražaj, pri čemu se neposredno djelovanje privremeno očituje kao zastoj reakcije[19]. U Richardsovu teorijskom okviru pojam impulsa odnosi se na međusobno povezane tendencije koje sudjeluju u oblikovanju psihičkog i emocionalnog iskustva pojedinca. Richardsov pristup omogućuje promatranje iskaza kao cjeline u kojoj se jezični izraz, emocionalna reakcija i način doživljavanja događaja međusobno nadopunjuju. U tom smislu, iskaz o ukočenosti ne promatra se samo kao opis tjelesne reakcije, nego i kao način jezičnog izražavanja intenziteta doživljenog prizora. Takva interpretacija ostaje na razini analize iskaza te ne podrazumijeva zaključivanje o psihičkom stanju pripovjedača. Način međusobnog povezivanja i organizacije različitih impulsa u Richardsovu se pristupu može

18 Vidi više u: Richards, I. A. (1924). Psihološka teorija vrednosti. U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (Ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 71–83). Beograd: Prosveta.

19 Ovakvo tumačenje valja promatrati i u kontekstu teškoća u procjenjivanju tuđih unutarnjih iskustava i vrijednosti. Iskustva koja jedna osoba smatra vrijednima, druga može doživjeti kao negativna ili indiferentna, osobito kada se njihov sadržaj procjenjuje na temelju vanjskih očitovanja. Pritom je važno imati na umu i razlikovanje suštinskih i instrumentalnih vrijednosti, kao i ograničenost našeg uvida u stvarni sadržaj tuđih iskustava. U tom se smislu zastoj reakcije ne mora nužno razumjeti kao odsutnost odgovora, nego kao specifičan način neposrednog odgovaranja na intenzivan afektivni podražaj. (Richards 1924, prema Gavrilović i Lukić 1973:72)

povezati s načinom na koji pojedinac doživljava i vrednuje određeno iskustvo. U promatranom iskazu, reakcija ukočenosti može se stoga razmatrati u kontekstu međudjelovanja različitih impulsa, pri čemu se neposredna reakcija na prizor nasilja ne ostvaruje kroz aktivno djelovanje, nego kroz zastoj i privremenu blokadu reakcije. Takvu reakciju stoga možemo promatrati kao mogući pokazatelj intenziteta emocionalnog odgovora na traumatski prizor, čije se značenje može razmatrati isključivo unutar šireg konteksta svjedočanstva.

U navedenim iskazima *„dim, garež, krvi puno, crna krv, joj"*, *„smrdi sve, jelike gore, brvnara gore, tijela gore"* i *„kad smo tu bili sve tinja, ptica se ne čuje"* istaknuta je prisutnost osjetilnih elemenata, osobito vizualnih i olfaktivnih opisa, koji se mogu razmatrati u kontekstu načina na koji se traumatsko iskustvo jezično oblikuje u sjećanju. Tako Poulet (1971a, prema Đuričković 1981) ističe da je *„identifikacija izvjesno nesigurno kretanje duha prema predmetu koji mu ostaje skriven"*[20] (str. 151). U tom se teorijskom okviru odnos između svjesnoga i nesvjesnoga može razumjeti kao problem približavanja onome što neposrednoj svijesti nije u potpunosti dostupno[21]. Budući da je vizualno iskustvo u iskazu obilježeno izrazito snažnim i nasilnim prizorima, Pouletova razmatranja mogu poslužiti kao polazište za promišljanje odnosa između neposrednog osjetilnog doživljaja i njegova naknadnog misaonog oblikovanja. U tom se procesu od psihokritičara zahtijeva da kroz pažljivo čitanje iskaza rekonstruira moguće odnose između njegovih osjetilnih, emocionalnih i misaonih elemenata, pri čemu mora zadržati svijest o granicama takve interpretacije. Pritom se mogućnost „obnavljanja" misli, senzacija i emocija ne treba razumjeti kao neposredan pristup nesvjesnome, nego kao mogućnost da se kroz pisani iskaz uoče njegovi jezični i asocijativni tragovi. Pisanje, osobito u obliku vođenja dnevnika ili višekratnoga svjedočenja, omogućuje vremenski odmak, ponovno vraćanje istom iskustvu i uspoređivanje različitih iskaza. Kada bi se raspolagalo većim brojem svjedočanstava iste osobe, bilo bi moguće pratiti ponavljanje, mijenjanje i povezivanje pojedinih motiva, slika i emocija te tako istraživati oblikuju li oni stabilniju asocijativnu mrežu. Takvi obrasci sami po sebi ne bi predstavljali dokaz nesvjesnoga sadržaja, ali bi mogli pružiti relevantan materijal za njegovu opreznu psihokritičku interpretaciju.

Izrazi poput *„dijelovi tijela, odjeća, sve visi s jelika"*, *„tu strpao Jurine noge"*, *„odmah smo prepoznali njegove ruke"*, *„stavio desnu ili lijevu ruku u vreću"*, *„krv konja i ljudi se pomiješala"*, *„skinuo šorc s jelika"*, *„stavio desnu ili lijevu ruku u vreću, ne znamo koja je ruka bila"* te *„skupili neke dijelove mesa, nismo znali čiji su"* mogu se interpretirati kao prikaz fizičke fragmentacije ljudskoga tijela, koji se na simboličkoj razini može povezati s motivom gubitka cjelovitosti identiteta. U tom se kontekstu navedeni iskazi mogu promatrati iz perspektive psihokritike Maurona (1962, prema Đuričković 1981), prema kojoj psihokritička analiza *„ispod svjesnih struktura teksta traži asocijacije nesvjesnih ideja"*[22] (str.

---

20 Poulet, G. (1971a). Fenomenologija kritičke svijesti. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"* (str. 140–164). Sarajevo: Svjetlost.

21 Ovakav se pristup može povezati i s identifikacijom u biblioterapiji, koja se ostvaruje kroz četiri razine: *prepoznavanje*, *istraživanje*, *mogućnost izbora* i *primjenu na sebi*. (Bašić 2021:49) Psihokritički se proces najizravnije može povezati s drugom razinom biblioterapijske identifikacije, odnosno istraživanjem, jer podrazumijeva postupno prodiranje od svjesno izrečenoga prema skrivenim, potisnutim i nesvjesnim sadržajima. Istodobno se može djelomično povezati i s prvom razinom, odnosno prepoznavanjem, budući da se polazi od elemenata u kojima sudionik može prepoznati vlastito iskustvo.

22 Vidi više u: Mauron, C. (1962). Uvod u psihokritiku. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska*

271). Pojedini elementi iskaza, poput sintagmi *„dijelovi tijela"*, *„Jurine noge"*, *„njegove ruke"*, *„desnu ili lijevu ruku"*, *„krv konja i ljudi se pomiješala"* i *„neke dijelove mesa, nismo znali čiji su"*, tvore semantičku mrežu međusobno povezanih motiva. U njezinu je središtu motiv tijela koje u trenutku nasilja prestaje biti predstavljeno kao cjelina te se fragmentira na odvojene, a u pojedinim slučajevima i međusobno zamjenjive dijelove. Ruka, noga, meso i krv pritom zadržavaju svoje doslovno značenje fizičkih elemenata tijela, ali se mogu promatrati i kao nositelji šireg simboličkog značenja. Fragmentacija tijela tako se može interpretativno povezati s motivom narušavanja cjelovitosti identiteta pojedinca. Čovjek u pojedinim dijelovima iskaza nije prikazan kao cjelovit i prepoznatljiv subjekt, nego kroz skup tjelesnih fragmenata koji tek djelomično omogućuju njegovu identifikaciju. U Mauronovu bi se psihokritičkom[23] okviru takva struktura mogla razmatrati kao ponavljajući motiv tjelesne fragmentacije, u kojoj se ponavljanjem i povezivanjem motiva uspostavlja dublji obrazac: cjelina–raspad–fragment–nemogućnost identifikacije. Važnost takve strukture proizlazi upravo iz ponavljanja i međusobnog povezivanja motiva. Time se u iskazu postupno gubi mogućnost individualne identifikacije, što se može interpretirati kao simbolički izraz gubitka individualnog identiteta. Posebno je značajan prijelaz od imenovanja osobe prema imenovanju pojedinačnih dijelova njezina tijela. U izrazu *„Jurine noge"* još je prisutna jasna veza između tjelesnoga fragmenta i osobe kojoj pripada, međutim, u iskazu *„skupili neke dijelove mesa, nismo znali čiji su"* ta se veza u potpunosti prekida. Tijelo se u tom iskazu više ne može povezati s određenim subjektom, što se na simboličkoj razini može interpretirati kao gubitak individualne prepoznatljivosti. Motiv krvi dodatno produbljuje navedenu strukturu. Iskaz *„krv konja i ljudi se pomiješala"* ukida jasnu granicu između ljudskoga i životinjskoga tijela te dodatno otežava mogućnost razlikovanja. Time se narušavaju granice između čovjeka i životinje te između osobe i njezina tjelesnog identiteta. Takav se prikaz može razmatrati i u kontekstu narušavanja granica između čovjeka i životinje te između osobe i njezina tjelesnog identiteta. Promatrani u cjelini, navedeni iskazi ne prikazuju samo fizičku destrukciju ljudskoga tijela nego omogućuju i razmatranje šire simboličke strukture u kojoj se raspad tijela može povezati s motivom narušavanja cjelovitosti identiteta. Ponavljanje motiva tjelesnih fragmenata, njihova međusobna zamjenjivost i postupni gubitak mogućnosti identifikacije upućuju na mogući ponavljajući motiv tjelesne fragmentacije. Iz perspektive Mauronove

„nova kritika" (str. 254–280). Sarajevo: Svjetlost.

23 Razlika između psihokritike i psihoanalize postaje osobito vidljiva kada se promatraju njihove istraživačke prakse. Prema Mauronu, temeljna razlika među njima ne proizlazi nužno iz predmeta istraživanja, nego prvenstveno iz cilja i načina istraživanja. Psihokritičar nije terapeut; njegov cilj nije liječiti, postavljati dijagnozu ili prognozirati psihičko stanje pojedinca. Umjesto toga, psihokritička je analiza usmjerena na izdvajanje i proučavanje neočekivanih poveznica među nesvjesnim procesima koji se očituju u jeziku, odnosno u riječima, slikama, metaforama i motivima. Psihokritičar pritom proučava oblike u kojima se ti procesi pojavljuju, prati njihovo ponavljanje i razvoj te ih dovodi u vezu sa spoznajama o nesvjesnom do kojih je psihoanaliza došla vlastitim metodama. Takav pristup pretpostavlja određeno poznavanje nesvjesnih psihičkih procesa, ali ne podrazumijeva njihovu dijagnostičku procjenu. U kontekstu biblioterapijskoga procesa psihokritički se pristup može primijeniti na iskaze sudionika kako bi se pratilo pojavljivanje, ponavljanje i razvoj određenih motiva, slika, metafora i asocijacija te istražila njihova moguća značenja tijekom procesa, pri čemu se dobiveni obrasci ne interpretiraju kao dijagnostički pokazatelji psihičkoga stanja pojedinca. (Mauron 1962, prema Đuričković 1981:276)

psihokritike[24], upravo se u toj ponavljajućoj mreži motiva mogu istraživati moguće dublje asocijativne poveznice teksta: cjeloviti subjekt postupno se prikazuje kroz skup fragmenata, a tjelesni rascjep može se simbolički povezati s gubitkom individualnosti, pripadnosti i identiteta. Pritom je važno razlikovati doslovne opise tjelesnih ostataka, koji proizlaze iz stvarnih ratnih događaja, od mogućih simboličkih značenja koja se mogu razmatrati na interpretativnoj razini. Samo ponavljanje motiva ne predstavlja dokaz nesvjesne strukture teksta niti gubitka identiteta, nego polazište za oprezno razmatranje njegova značenja u kontekstu svjedočanstva.

Kako Poulet (1971b, prema Đuričković 1981) primjećuje: *„to ujedno znači i otkriti red u kojem se misli javljaju"*[25] (str. 184). U kontekstu analiziranoga svjedočanstva ovaj se uvid može povezati s načinom na koji se sjećanje oblikuje kroz slijed pojedinačnih slika, asocijacija i iskaza. Pripovijedanje nije organizirano kao potpuno linearan prikaz događaja, nego se pojedini prizori i pojedinosti pojavljuju u nizu prisjećanja i povezivanja. Takva struktura iskaza ne mora sama po sebi upućivati na određeno psihičko stanje, ali omogućuje praćenje načina na koji se pojedini elementi iskustva ponovno pojavljuju i povezuju u procesu prisjećanja. Pouletov pojam *cogita*[26] pritom se može razumjeti kao polazište za promatranje svijesti koja se kroz vlastiti iskaz nastoji vratiti iskustvu i ponovno uspostaviti odnose među njegovim pojedinostima. U tom smislu, *cogito* nije potrebno promatrati kao dokaz određenoga psihološkog procesa, nego kao teorijski okvir za razumijevanje načina na koji se iskustvo naknadno organizira u svijesti i jeziku. U analiziranom svjedočanstvu takvo se organiziranje može pratiti kroz postupno povezivanje pojedinih osoba, predmeta, mjesta i tjelesnih fragmenata koji se pojavljuju u različitim dijelovima iskaza. Time se pokazuje da redoslijed pripovijedanja nije samo kronološki, nego je oblikovan i asocijativnim povezivanjem pojedinosti koje za govornika imaju određenu emocionalnu i memorijsku važnost. Pouletov

---

24 Charles Mauron psihokritiku razvija kao zasebnu metodu usmjerenu na otkrivanje nesvjesnih struktura koje se mogu očitovati u izgovorenim ili napisanim riječima. Pritom izdvaja četiri međusobno povezana postupka. U ovom se radu navedeni postupci ne preuzimaju u njihovu izvornom književnokritičkom obliku, nego se metodološki prilagođavaju analizi iskaza sudionika u biblioterapijskom procesu. Prvi je *nadovezivanje tekstova*, pri čemu se uspoređuju različiti tekstovi istoga autora, odnosno u širem smislu različiti iskazi istoga pojedinca, kako bi se uočile ponavljajuće slike, metafore, situacije i motivi. U kontekstu biblioterapijskoga procesa ovaj se postupak može prilagoditi višekratnom praćenju i uspoređivanju iskaza pojedinca tijekom procesa, čime se omogućuje uočavanje elemenata koji se ponavljaju ili postupno mijenjaju. Drugi je postupak *prepoznavanje opsesivnih metafora i asocijativnih mreža*, odnosno izdvajanje elemenata koji se učestalo pojavljuju, te utvrđivanje semantičkih i asocijativnih veza među njima. Treći je postupak *oblikovanje nesvjesnoga mita*, kojim Mauron označava specifičnu organizaciju ponavljajućih motiva, slika i metafora karakterističnu za pojedinca. Četvrti se postupak odnosi na *interpretaciju i provjeru psihokritičke hipoteze*, pri čemu se oblikovana interpretacija uspoređuje s drugim relevantnim podacima. (Bouatenin 2017:180–181) U primjeni psihokritičkoga pristupa u biblioterapijskom procesu pritom nije cilj dijagnosticirati subjekta niti njegove iskaze izravno podvesti pod određenu psihološku kategoriju. Cilj je rekonstruirati ponavljajuću nesvjesnu imaginativnu strukturu koja se postupno oblikuje i očituje kroz njegove riječi, slike, metafore i asocijacije. Na taj se način verbalni iskaz promatra ne samo kao svjesno oblikovana poruka, nego i kao prostor u kojem se mogu pojaviti dublje, ponavljajuće strukture značenja.

25 Poulet, G. (1971b). Svijest o sebi i svijest o drugome. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"* (str. 178–192). Sarajevo: Svjetlost.

26 *Cogito* se odnosi na svijest koju možemo prepoznati kroz iskaz, a koja se tijekom čitanja može doživjeti kao unutarnje iskustvo drugoga. (Poulet 1971b, prema Đuričković 1981:184)

pristup važan je jer pozornost usmjerava na način na koji se svijest oblikuje kroz odnos prema vlastitom iskustvu. Pojam *cogita* pritom se odnosi na svijest koja promišlja vlastito postojanje i iskustvo, a ne samo na pojedinačne misli izdvojene iz njihova konteksta. U analiziranom svjedočanstvu takav se pristup može primijeniti na promatranje načina na koji pripovjedač kroz osjetilne pojedinosti, sjećanja i asocijacije ponovno oblikuje doživljeni događaj. Pritom se ne pretpostavlja neposredan pristup nesvjesnim sadržajima, nego se analiziraju načini na koje su iskustvo i sjećanje predstavljeni u jeziku.

Jedna od najuočljivijih rečenica čitavoga svjedočenja svakako je: *„Nisu mogli vjerovati što sam izdržao, nikad nisam zaplakao"*. Starobinskijeva (1970, prema Đuričković 1981) tvrdnja da *„u terapijskom odnosu s pacijentom kao i u ispitivanju književnog djela treba za sobom imati prvobitno vrijeme – vrijeme iskustva"*[27] (str. 228) osobito je važna za razumijevanje psihokritičke analize. Prema takvom analitičkom usmjerenju, istraživač bi trebalo, uz interpretativnu suzdržanost, najprije dopustiti da se artikulira sama struktura iskaza te izbjeći njegovo prerano podvrgavanje unaprijed određenim kategorijama. Takav pristup omogućuje odgodu interpretacije i smanjuje opasnost da istraživač vlastite teorijske kategorije unaprijed nametne proučavanom iskazu. U tom se smislu rečenica *„nisu mogli vjerovati što sam izdržao, nikad nisam zaplakao"* najprije promatra na razini neposrednoga iskustva iskazanoga u svjedočanstvu. Iskaz pritom ne donosi samo informaciju o ponašanju subjekta, nego svjedoči i o iznenađenju i nevjerici onih koji su svjedočili njegovoj patnji. Tek nakon takva početnog pristupa moguće je usmjeriti analizu prema istraživanju motiva izdržljivosti, šutnje i odsutnosti plača. Starobinskijevo nas određenje stoga upućuje na potrebu za osobitim oprezom u psihokritičkoj analizi te naglašava da se značenje ne može unaprijed pretpostaviti, nego se postupno oblikuje iz samoga iskaza, njegova konteksta i njegova ponavljanja.[28] Starobinskijev pristup u ovom je radu važan zbog naglašavanja potrebe da se tekst najprije promatra u njegovu neposrednom iskustvenom kontekstu, a tek potom interpretira. Takav postupak omogućuje razlikovanje onoga što pripovjedač izravno navodi od značenja koja istraživač naknadno pripisuje iskazu, stoga se odsutnost plača ne može automatski tumačiti kao potiskivanje emocija ili određeni obrambeni mehanizam, nego se razmatra kao element pripovijedanja koji zahtijeva razumijevanje u širem kontekstu svjedočanstva. U kontekstu biblioterapijskoga procesa Starobinskijev zahtjev za početnim zadržavanjem na samome iskustvu upućuje

---

27 Vidi više u: Starobinski, J. (1970). Psihoanaliza i saznavanje književnosti. U: Đuričković, D. (1981*). Francuska „nova kritika*" (str. 211–234). Sarajevo: Svjetlost.

28 Za razliku od književnoga djela, kod kojega je cjelokupan materijal istraživaču već dostupan i tijekom analize mu se ne može naknadno dodavati novi sadržaj, u radu s pacijentom psihoanalitičar može ponovnim poticanjem razgovora i novih asocijacija postupno dolaziti do novih sadržaja te pritom savladavati otpore. Iako između tih dviju situacija postoji jasna razlika, psihokritičar može preuzeti pojedine elemente psihoanalitičkoga pristupa, osobito načelo *slobodno ploveće pažnje*, koje podrazumijeva pažljivu suzdržanost i istodobno budnu otvorenost prema onome što se u tekstu pojavljuje. Na taj se način postupno izdvajaju teme koje su najprisutnije, ali se pažnja usmjerava i na ono što je prešućeno, način na koji je nešto izrečeno, intonaciju, ritam te različite oblike verbalnoga izražavanja i njihovu organizaciju. Iz takva se postupka postupno mogu oblikovati poveznice među pojedinim elementima, odnosno svojevrsne „mreže" koje omogućuju uočavanje složenijih struktura i odnosa unutar analiziranoga materijala. (Starobinski 1970, prema Đuričković 1981:228)

na potrebu da se iskazi najprije promatraju u njihovu neposrednom kontekstu[29], bez unaprijed postavljenih psiholoških tumačenja. Tek se potom mogu analizirati ponavljajući motivi, asocijativne veze i načini na koje sudionik oblikuje vlastito iskustvo. Psihokritički pristup pritom ne služi dijagnosticiranju sudionika, nego interpretativnom istraživanju struktura koje se pojavljuju u jeziku njegova iskaza. Na taj se način psihokritički pristup nastoji zaštititi od proizvoljne interpretacije te omogućiti da se strukture značenja postupno razviju iz samih iskaza sudionika.

Kroz iskaze *„stvarno je sve dao za ljude"* i *„radnički tipovi, mučili se, patili se i eto kako su završili"* Richardsova (1929, prema Gavrilović i Lukić 1973) analiza ne usmjerava se isključivo na značenje iskaza, nego i na odnos koji govornik uspostavlja prema predmetu o kojem govori[30] (str. 104). Subjekt pritom oblikuje iskaz kojim izražava određeni odnos prema predmetu o kojem govori, pri čemu se u njemu mogu prepoznati različiti emocionalni i vrijednosni stavovi. Osjećaji pritom mogu preuzeti funkciju nositelja smisla te, kao u umjetničkom djelu ili strujanju misli, djelovati kroz međusobno prožimanje smisla i tona, pri čemu osjećaj može postati dominantan element iskaza.[31] U prvom iskazu tako se prepoznaje snažno divljenje prema osobi o kojoj govornik govori, čime subjekt zauzima pozitivan i afirmativan stav. U drugom iskazu izražavaju se suosjećanje, tuga i osjećaj nepravde prema žrtvama, uz prisutnu ogorčenost prema tragičnom ishodu događaja. Prema Richardsovoj teoriji, subjekt na taj način zauzima određeni vrijednosni stav prema predmetu iskaza, čime se može uočiti povezanost jezika, osjećaja i doživljaja određenog događaja.

Budući da istraživanje obuhvaća jedno detaljno analizirano svjedočanstvo, Mauronova metoda nije primijenjena u svojem izvornom obliku, nego su njezina načela korištena kao teorijsko polazište za praćenje ponavljanja i povezivanja motiva unutar iskaza. Mauronova (1962, prema Đuričković 1981) prva operacija temelji se na postavljanju različitih tekstova istoga autora u međusoban odnos kako bi se uočile asocijativne mreže i grupiranja slika.[32] Budući da istraživani korpus ne sadržava veći broj tekstova istoga autora, Mauronova se prva operacija ovdje ne može primijeniti u izvornom obliku. Može se, međutim, metodološki prilagoditi tako da se različiti iskazi unutar istoga svjedočanstva dovedu u među-

---

29 Starobinskijev pristup u ovom se istraživanju uzima kao metodološko polazište za povezivanje analitičke suzdržanosti i otvorenosti prema iskazu. U kontekstu biblioterapije takav pristup može pridonijeti pažljivijem praćenju iskaza sudionika, omogućujući da se njihova iskustva, osjećaji i značenja najprije sagledaju u vlastitom kontekstu, a tek potom interpretiraju kroz uočavanje ponavljajućih motiva, slika, metafora i asocijacija, čime se smanjuje mogućnost nametanja unaprijed oblikovanih interpretacija. Navedeni se pristup može povezati s procesom čitanja i pisanja u poetskoj terapiji, koji se provodi sustavno, pažljivo i kontinuirano te može pridonijeti povezivanju različitih aspekata ličnosti. U tom se procesu kao dvije posebno istaknute metode izdvajaju ekspresivno pisanje i dnevničko pisanje, koje omogućuju postupno oblikovanje i izražavanje osobnoga iskustva kroz pisani iskaz.

30 Vidi više u: Richards, I. A. (1929). Četiri vrste značenja. U: Gavrilović, Z., i Lukić, S. (Ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 101–111). Beograd: Prosveta.

31 Kod I. A. Richardsa značenje se promatra u odnosu prema kontekstu i drugim elementima iskaza, pri čemu se razlikuju različite funkcije i aspekti značenja. Pritom njegova teorija ističe referencijalni i emotivni aspekt značenja, što je posebno pokazao kroz odnos *Osjećanja*, *Tona* i *Smisla*, naglašavajući da se, bez obzira na to što je riječ o književnom iskazu, treba promatrati način na koji jezik djeluje na emocije i stavove. (Richards 1929, prema Gavrilović i Lukić 1973:107)

32 Vidi više u: Mauron, C. (1962). Uvod u psihokritiku. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"*. Sarajevo: Svjetlost.

soban odnos radi uočavanja ponavljanja i povezivanja motiva. U tom se smislu iskazi *„kasnije smo skontali da je to tijelo što je palo kroz jelike bilo od jednog od njih, mislim, oni su svi tu pomiješani bili, zajedno ih u grob stavilo, nisi imao što sahranit", „ukupno 17,5 kg tijela od sve trojice", „Mirko Ćosić došao je na Busovačku da spasi koga može"* i *„krenuli tražit svoje jer se nisu vratili"* mogu promatrati kao međusobno povezani različitim motivima, poput tijela, gubitka, spašavanja i traženja nestalih. Uspoređivanjem tih motiva može se uočiti da se pojedini elementi ponavljaju, ali se istodobno modificiraju ovisno o kontekstu i perspektivi iskaza. Tako se motiv tijela pojavljuje kroz njegovo miješanje s drugim tijelima, čime se uspostavlja nemogućnost identifikacije, a potom se tijelo svodi na količinsku oznaku, dok se u iskazima o spašavanju i traženju motiv gubitka preoblikuje u potrebu za pronalaskom i ponovnim uspostavljanjem barem određene pripadnosti. Na taj se način postupak može dovesti u vezu s drugom Mauronovom operacijom[33], odnosno s praćenjem načina na koji se određena motivska struktura ponavlja i transformira kroz različite iskaze. Međutim, na temelju tako ograničenog korpusa nije opravdano izvoditi zaključke o nesvjesnoj strukturi osobnosti sudionika. Analiza se stoga zadržava na razini ponavljajućih i transformirajućih motiva unutar prikupljenoga materijala.[34] Primjena narednih operacija zahtijevala bi veći broj iskaza istoga subjekta, kao i longitudinalno praćenje njihova razvoja kroz dulje vremensko razdoblje.

Različitost iskaza *„znam da je mlad momak, Anđelko Petrović, možda devetnaest godina prvi poginuo, dobio metak u čelo kraj izvora", „kaže da je vidio kako tijelo pada kroz jelike i palo je kraj izvora, koliko je jaka detonacija bila", „skinuo šorc s bijelim prugama s jelika od Ante, to mi tata", „stavio desnu ili lijevu ruku u vreću, ne znamo koja je ruka bila, isto mi od tate"* i *„sjećam se da sam nakon godinu dana našao lubanju od starog, košulju i ruku, mislim da je od Marka Lukina"* iznose zanimljivu analogiju s Blackmurovim (1952, prema Gavrilović i Lukić 1973) razmatranjem procesa oblikovanja simbola. Prema njegovu shvaćanju, simbol nastaje kao nositelj značenja koje se ne može u potpunosti izraziti neposrednim riječima te se tijekom vremena može proširivati novim značenjima.[35] Iako je Blackmur ovaj postupak primarno primjenjivao u analizi poezije, njegovo se načelo ovdje može

33 U ovom se istraživanju Mauronov postupak prilagođava specifičnostima biblioterapijskoga procesa. Umjesto uspoređivanja različitih književnih tekstova istoga autora, uspoređuju se višekratni iskazi istoga sudionika kako bi se pratilo ponavljanje i mijenjanje motiva, slika i asocijacija. Materijal nastao pisanjem i strujom svijesti pritom može poslužiti kao osnova za naknadno uočavanje ponavljajućih obrazaca, dok se njihovo značenje ne tumači dijagnostički, nego kao moguća struktura koja se pojavljuje u jeziku iskaza. Zbog ograničenoga korpusa i nedostatka biografskih podataka ne primjenjuju se postupci koji bi zahtijevali oblikovanje konačnoga osobnog mita ili njegovu biografsku provjeru.

34 Ako je riječ o *osobnom mitu*, može li se psihička blokada ili zastoj promatrati kao jedan od njegovih mogućih pojavnih oblika? Može li se metodom unatrag, odnosno polazeći od uočenih motiva, simbola i ponavljajućih struktura u iskazu te postupno vraćajući prema njihovim mogućim dubljim poveznicama, doći do pitanja koja se nalaze u pozadini takva zastoja? Može li analiza pisanoga iskaza na taj način učiniti vidljivima skrivene simbole i obrasce značenja koji se u neposrednom govoru ne moraju jednako jasno očitovati? Takva pitanja ne podrazumijevaju mogućnost neposrednoga pristupa nesvjesnome niti omogućuju zaključivanje o njegovim uzrocima, nego otvaraju mogućnost istraživanja načina na koji se određene unutarnje napetosti mogu posredno očitovati kroz ponavljanje, povezivanje i transformaciju motiva u pisanome iskazu.

35 Vidi više u: Blackmur, R. P. (1952). Jezik kao gest. Preveo S. Đorđević. U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 321–347). Beograd: Prosveta.

uvjetno primijeniti na psihokritičku analizu svjedočanstva, osobito u praćenju načina na koji pojedini predmeti, dijelovi tijela i mjesta postupno zadobivaju dodatna značenja kroz njihovo ponavljanje i povezivanje s određenim osobama.[36] U navedenim iskazima izvor, jelike, odjevni predmeti, ruka, lubanja i košulja nisu predstavljeni samo kao pojedinačni elementi događaja, nego se postupno povezuju s konkretnim osobama i njihovim obiteljskim odnosima. Posebno se ističe ponavljanje izraza koji određuju pripadnost, poput *„od Ante, to mu tata"*, *„isto mu od tate"* i *„od Marka Lukina"*. Na taj se način pojedini materijalni predmeti i dijelovi tijela oblikuju kao nositelji identifikacijskog značenja: odvojeni dio tijela ili predmet omogućuje prepoznavanje osobe kojoj pripada, a istodobno postaje poveznica između pojedinca, obitelji i identiteta koji se nastoji ponovno uspostaviti. U psihokritičkoj perspektivi takvo se ponavljanje može promatrati kao postupno oblikovanje simboličke mreže u kojoj se značenje pojedinoga elementa ne iscrpljuje u njegovoj neposrednoj funkciji, nego se proširuje svakim novim povezivanjem s drugim osobama, predmetima i događajima. Blackmurov pristup ovdje se ne primjenjuje radi izjednačavanja autobiografskog svjedočanstva s književnim djelom, nego kao interpretativno polazište za razmatranje načina na koji pojedini konkretni detalji mogu poprimiti dodatna značenja. U ovom slučaju predmeti i dijelovi tijela zadržavaju svoje doslovno značenje, ali se njihovim ponavljanjem i povezivanjem s imenima i obiteljskim odnosima otvara mogućnost njihova šireg simboličkog tumačenja. Takva se značenja ne pretpostavljaju unaprijed, nego se izvode iz konteksta i ponavljanja unutar samoga iskaza.

Empsonov (1947, prema Gavrilović i Lukić 1973) pojam „živopisnoga detalja"[37] može se primijeniti na iskaz *„bilo je još zasjeda, Milenka Brnjića (Pelikana) ubili na izvoru"*, u kojemu se kao posebno izdvojen element pojavljuje nadimak *„Pelikana"*. Za osnovno razumijevanje iskaza bilo bi dovoljno navesti ime Milenka Brnjića, stoga uključivanje nadimka predstavlja detalj koji može imati dodatnu identifikacijsku i asocijativnu funkciju. Upravo se takav detalj, prema Empsonovu pristupu[38], može promatrati kao element koji nosi određeno simboličko, emocionalno ili asocijativno značenje, a koje bi se kroz daljnje iskaze moglo povezivati u cjelovito značenje. Sličan se postupak može uočiti i u iskazu *„kasnije čuli da Anto Lukin, Marko Lukin i Jure Ivanović nisu ni trebali ići, nego ih ubacilo, jer su drugi odustali"*, gdje se kao potencijalno značajan detalj izdvaja izraz *„ubacilo"*. Za razliku od neutralnijih izraza poput „poslali" ili „pozvali", glagol „ubacilo" osobe prikazuje prvenstveno iz perspektive djelovanja drugih, čime se naglasak premješta s njihove vlastite aktivnosti na okolnosti u kojima su uključene u događaj. Osim toga, isti se iskaz može promatrati kao oblik naknadnoga osvještavanja i rekonstrukcije događaja,

36 Svaka riječ ili skupina riječi može, u određenom smislu, poprimiti obilježja geste, bilo jednostavnim ponavljanjem, bilo povezivanjem ponavljanja s različitim predmetima. Empson pritom interpretativnu vrijednost jezičnih oblika promatra unutar poezije i proze, dok biblioterapijski pristup prepoznaje dva srodna načina njihova djelovanja, odnosno *ponavljanje fraza iz pjesme* i *zvuk riječi*. (Bašić 2021:53-54) Oba pristupa polaze od pretpostavke da ponavljanje i zvučna obilježja riječi mogu pridonijeti stvaranju dodatnih značenja i emocionalnih asocijacija, što je osobito relevantno u biblioterapijskom procesu.

37 Vidi više u: Empson, W. (1930; 2. izd. 1947). Sedam tipova dvosmislenosti (I). U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 141–195). Beograd: Prosveta.

38 Empsonovu tvrdnju o interpretativnom intenzitetu jezičnih oblika moguće je u ovom istraživanju prilagoditi psihokritičkoj analizi iskaza, pri čemu se različite jezične implikacije promatraju kao elementi koji mogu otkrivati istančan osjećaj za stil i pridonositi oblikovanju dubljih značenja iskaza. Takav se pristup može povezati i s uporabom metafore u kliničkoj i poetskoj terapiji (Bašić 2021:66), dok Empson istodobno pruža širok analitički okvir za prepoznavanje i tumačenje različitih interpretativnih mogućnosti koje proizlaze iz jezičnoga oblikovanja iskaza.

pri čemu subjekt na temelju naknadno stečenih saznanja nastoji razumjeti okolnosti koje su prethodile traumatskom iskustvu.[39] Na taj način prethodno doživljeni događaj dobiva novo značenje jer subjekt naknadno povezuje vlastito ranije iskustvo s informacijama koje je saznao u kasnijem razdoblju. Empsonov pristup omogućuje da se pozornost usmjeri na pojedinosti koje naizgled imaju sporednu ulogu, ali mogu pridonijeti dodatnom značenju iskaza. Nadimak „Pelikana" može se promatrati kao identifikacijski detalj koji osobu smješta u određeni društveni i osobni kontekst, dok izraz „ubacilo" upućuje na način na koji pripovjedač naknadno razumije okolnosti uključivanja pojedinaca u događaj. Ipak, njihovo dodatno značenje ne može se utvrditi samo na temelju izdvojenih riječi, nego zahtijeva razmatranje šireg konteksta svjedočanstva, stoga se navedeni primjeri promatraju kao interpretativno relevantne pojedinosti, a ne kao samostalni dokaz skrivenoga značenja.

Psihološka analiza

Analiza je usmjerena na psihološki relevantna obilježja iskaza, uključujući neposredne reakcije na ugrožavajući događaj, senzoričko-perceptivnu reprezentaciju iskustva, organizaciju i rekonstrukciju autobiografskog sjećanja, relacijsku dimenziju gubitka te procese naknadnog razumijevanja i pridavanja značenja.

U analiziranom svjedočanstvu neposredne reakcije na događaj obilježen ekstremnom životnom ugrozom očituju se kroz različite oblike ponašanja, od aktivnog djelovanja do nagle inhibicije. Subjekt najprije navodi da su „*krenuli tražit svoje*", čime opisuje ciljno usmjereno i kolektivno ponašanje u situaciji nestanka bliskih osoba, dok nakon neposrednog susreta s prizorom stradanja slijedi reakcija: „*Mi smo se ukočili od onoga što smo vidjeli*". Shalev (2002) navodi da akutne reakcije na traumatski stres mogu uključivati snažne, ali često vremenski prolazne biološke i psihološke odgovore usmjerene na preživljavanje i prilagodbu[40] (str. 532). Kozlowska i sur. (2015) *freezing* odgovor opisuju kao privremeno zaustavljanje aktivnog odgovora bijega ili borbe, uz smanjenu motoričku aktivnost te pojačanu pažnju i usmjerenost na prijetnju[41] (str. 267–270). Iskaz „*mi smo se ukočili*" stoga se može oprezno razmatrati kao verbalni opis reakcije kompatibilne s takvim obrambenim odgovorom. Slična snažna reakcija vidljiva je i u opisu osobe koja se „*sakrila*" i „*tresla sva*", što se može razumjeti kao opis izražene tjelesne reakcije i zaštitnog ponašanja u neposrednoj ugrožavajućoj situaciji. U iskazu se tako može prepoznati izmjena aktivnog djelovanja i moguće kratkotrajne obrambene inhibicije u situaciji ekstremne ugroze.

U svjedočanstvu je traumatski događaj izrazito snažno predstavljen kroz senzoričke i perceptivne pojedinosti: „*dim, garež, krvi puno, crna krv*", „*smrdi sve*", „*jelike gore, brvnara gori, tijela gore*" te „*sve tinja, ptica se ne čuje*". Subjekt pritom prizor rekonstruira putem više osjetilnih modaliteta, ponajprije vida i mirisa, ali i auditivnog iskustva kroz naglašavanje odsutnosti zvuka. Takva perceptivna zasićenost podudara se s nalazima pregleda dvadeset i dva istraživanja koji donose Crespo i Fernández-Lansac (2016), prema kojima u traumatskim narativima često dominiraju senzorički, perceptivni i emocionalni deta-

39 U psihoanalitičkom smislu takav se proces može promatrati kao pokušaj psihičke obrade iskustva koje u trenutku događanja nije bilo moguće u potpunosti razumjeti. Subjekt se vraća događaju kako bi uspostavio njegovu uzročno-posljedičnu povezanost i pronašao smisao u onome što se dogodilo. Prema Freudu, upravo se u takvom naknadnom vraćanju prošlom iskustvu može prepoznati proces *Nachträglichkeit*, u kojem kasnije spoznaje mijenjaju način na koji se raniji događaj razumije i psihički obrađuje. (Bistoen, Vanheule i Craps 2014: 673–674)

40 Vidi više u: Shalev, A. Y. (2002). Acute stress reactions in adults. *Biological Psychiatry, 51*(7), 532–543.

41 Vidi više u: Kozlowska, K., Walker, P., McLean, L., i Carrive, P. (2015). Fear and the defense cascade: Clinical implications and management. *Harvard Review of Psychiatry, 23*(4), 263–287.

lji[42] (str. 149). Kognitivni model Ehlers i Clark (2000) također ističe snažnu perceptivnu komponentu traumatskih sjećanja[43], osobito vizualne i druge senzoričke dojmove, iako je njihov model razvijen prvenstveno u kontekstu perzistentnog PTSP-a[44] (str. 324). Živost navedenih opisa stoga nije primjereno izjednačavati s dokazom psihopatologije niti s potpunom preciznošću sjećanja.

U svjedočanstvu je vidljivo da subjekt razlikuje neposredno doživljene sadržaje od informacija koje je saznao od drugih ili naknadno povezao s događajem. Formulacije poput *„kaže da je vidio"*, *„kasnije čuli"* i *„kasnije smo skontali"* jasno označavaju različite izvore i vremenske razine informacija, dok izrazi *„mislim"* i *„ne znamo"* upućuju na različit stupanj sigurnosti u pojedine detalje sjećanja. Johnson, Hashtroudi i Lindsay (1993) takvo razlikovanje povezuju s konceptom *source monitoring*, odnosno skupom procesa kojima se procjenjuje podrijetlo zapamćene informacije, uključujući okolnosti u kojima je ona stečena[45] (str. 3). Crespo i Fernández-Lansac (2016) ističu da autobiografsko sjećanje ne predstavlja doslovnu reprodukciju događaja, nego se tijekom vremena rekonstruira povezivanjem neposrednog iskustva s naknadno stečenim informacijama i postojećim autobiografskim znanjem[46] (str. 149–153). To je posebno vidljivo u povezivanju prvotno neidentificiranog tijela s konkretnom osobom nakon naknadno stečenih saznanja te u uključivanju pronalaska *ostataka „nakon godinu dana"* u istu narativnu cjelinu. Tuval-Mashiach i sur. (2004) takvo vremensko i uzročno povezivanje promatraju kao dio naknadnog organiziranja traumatskog iskustva u koherentniji narativ, pri čemu se nova saznanja uključuju u prethodno razumijevanje događaja[47] (str. 290). Iskaz tako pokazuje rekonstrukcijsku i vremenski slojevitu prirodu autobiografskog sjećanja, u kojem subjekt istodobno zadržava razliku između onoga što je neposredno doživio, onoga što je čuo od drugih i onoga što je tek naknadno razumio.

Relacijska dimenzija traumatskog iskustva posebno je izražena u iskazima *„krenuli tražit svoje"*, *„Marko Lukin uvijek jak bio, odmah smo prepoznali njegove ruke"* i *„to mu tata"*, kojima se stradali ne predstavljaju kao anonimne žrtve, nego kao osobe povezane sa subjektom i drugim sudionicima kroz pripadnost, prethodno poznavanje i obiteljske odnose. Kristensen, Weisæth i Heir (2012) ističu važnost uključivanja odnosa u autobio-

---

42 Vidi više u: Crespo, M., i Fernández-Lansac, V. (2016). Memory and narrative of traumatic events: A literature review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 8*(2), 149–156.

43 Ehlers i Clark (2000) obilježja traumatskog sjećanja razmatraju u specifičnom okviru perzistentnog PTSP-a i nevoljnog ponovnog proživljavanja. Navode da se ponovno proživljavanje pretežno sastoji od senzoričkih dojmova koji mogu obuhvaćati različite osjetilne modalitete, uključujući tjelesne osjete, ali su pretežno vizualni. Njihov se model u ovoj analizi koristi samo kao teorijski okvir za razmatranje senzoričke komponente traumatskog sjećanja, a ne kao osnova za zaključivanje o prisutnosti intruzivnih sjećanja ili PTSP-a kod pripovjedača (str. 323–324). Crespo i Fernández-Lansac (2016) dodatno pokazuju da u traumatskim narativima mogu dominirati senzorički, perceptivni i emocionalni detalji, ali naglašavaju da prisutnost takvih detalja sama po sebi ne jamči preciznost zapamćenih pojedinosti (str. 149–154).

44 Vidi više u: Ehlers, A., i Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy, 38*(4), 319–345.

45 Vidi više u: Johnson, M. K., Hashtroudi, S., i Lindsay, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological Bulletin, 114*(1), 3–28.

46 Vidi više u: Crespo, M., i Fernández-Lansac, V. (2016). Memory and narrative of traumatic events: A literature review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 8*(2), 149–156.

47 Vidi više u: Tuval-Mashiach, R., Freedman, S., Bargai, N., Boker, R., Hadar, H., i Shalev, A. Y. (2004). Coping with trauma: Narrative and cognitive perspectives. *Psychiatry, 67*(3), 280–293.

grafski narativ jer se značenje gubitka oblikuje i u odnosu prema vezi sa stradalom osobom, dok nasilni i iznenadni gubici mogu predstavljati posebno zahtjevan kontekst psihološke prilagodbe i žalovanja[48] (str. 80–81). U svjedočanstvu se fizički fragmentirani ostaci povezuju s konkretnim identitetima putem tjelesnih obilježja, odjeće i rodbinskih odnosa. Nalazi Cozze i suradnika (2020) pokazuju da informacije o identifikaciji fragmentiranih posmrtnih ostataka mogu imati psihološku važnost za ožalošćene članove obitelji[49], ali nisu nužno povezane s lakšom prilagodbom na gubitak[50] (str. 1-2: 4–5). Naprotiv, višestruke obavijesti o naknadno identificiranim ostacima mogu biti povezane i s većom razinom posttraumatskog stresa i izraženijim žalovanjem. U analiziranom iskazu najopravdanije je istaknuti da se gubitak ne pojavljuje samo kao činjenica smrti, nego i kao relacijski događaj u kojem osobni identitet, pripadnost i veze među ljudima ostaju važan dio načina na koji se iskustvo pamti i prenosi.

U iskazu *„ne znam kako mi ostali nismo poginuli, stvarno ne znam"* subjekt retrospektivno procjenjuje vlastitu i zajedničku izloženost životnoj ugrozi te vlastito preživljavanje smješta u širi kontekst traumatskog događaja. Takva se formulacija može promatrati kao iskaz koji je kompatibilan s procesom pridavanja značenja, jer otvara pitanje vlastitog preživljavanja i upućuje na naknadni pokušaj njegova kognitivnog i narativnog razumijevanja. Tuval-Mashiach i sur. (2004) samoevaluaciju izdvajaju kao jednu od temeljnih dimenzija traumatskog narativa, uz koherentnost i pridavanje značenja. Ona se odnosi na način na koji osoba naknadno procjenjuje vlastito funkcioniranje, reakcije povezane s osjećajem kontrole i odgovornosti te vlastitu aktivnu ili pasivnu ulogu tijekom događaja[51] (str. 282). Posebno je relevantno da autori u kasnijoj fazi oblikovanja traumatskog narativa navode pitanja poput „Zašto se to dogodilo?", „Zašto baš meni?" i „Kako sam spašen?" kao primjere procesa pridavanja značenja. U tom se smislu formulacija može promatrati kao izraz procesa pridavanja značenja u nastajanju jer otvara pitanje vlastitog preživljavanja i upućuje na naknadni pokušaj njegova kognitivnog i narativnog razumijevanja.

Naknadna interpretacija događaja osobito je vidljiva u iskazima *„kasnije čuli da Anto Lukin, Marko Lukin i Jure Ivanović nisu ni trebali ići, nego ih ubacilo, jer su drugi odustali"* i *„kasnije smo skontali da je to tijelo što je palo kroz jelike bilo od jednog od njih"*. *Formulacije „kasnije čuli"* i *„kasnije smo skontali"* pokazuju da se razumijevanje prvotno doživljenog događaja naknadno mijenja uključivanjem novih informacija, čime subjekt u iskazu nastoji uspostaviti jasniju uzročno-posljedičnu povezanost između okolnosti i ishoda stradanja. Takav se proces može razmotriti u okviru pridavanja značenja, koje Tuval-Mashiach i sur.

---

48 Vidi više u: Kristensen, P., Weisæth, L., i Heir, T. (2012). Bereavement and mental health after sudden and violent losses: A review. *Psychiatry, 75*(1), 76–97.

49 Nalaze Cozze i suradnika potrebno je tumačiti u granicama populacije i postupka koji su istraživali. Autori su ispitivali članove obitelji osoba stradalih u terorističkim napadima 11. rujna te povezanost naknadnih službenih obavijesti o identifikaciji posmrtnih ostataka sa žalovanjem i posttraumatskim stresom. Njihovi nalazi stoga ne govore o psihološkom učinku neposrednog prepoznavanja tijela ili ostataka na mjestu stradanja, kakvo se opisuje u analiziranom svjedočanstvu. U ovom se radu taj izvor koristi samo za šire kontekstualiziranje psihološke važnosti identifikacije posmrtnih ostataka u okolnostima nasilnog gubitka, a ne za zaključivanje o psihičkim posljedicama kod pripovjedača.

50 Vidi više u: Cozza, S. J., Fisher, J. E., Hefner, K. R., Fetchet, M. A., Chen, S., Zuleta, R. F., Fullerton, C. S., i Ursano, R. J. (2020). Human remains identification, grief, and posttraumatic stress in bereaved family members 14 years after the September 11, 2001, terrorist attacks. *Journal of Traumatic Stress, 33*(6), 1137–1143.

51 Vidi više u: Tuval-Mashiach, R., Freedman, S., Bargai, N., Boker, R., Hadar, H., i Shalev, A. Y. (2004). Coping with trauma: Narrative and cognitive perspectives. *Psychiatry, 67*(3), 280–293.

(2004) izdvajaju kao jednu od ključnih dimenzija traumatskog narativa. Autori pokazuju da se s vremenskim odmakom u pripovijedanju sve izraženije pojavljuju pitanja o tome zašto se događaj dogodio te kako razumjeti vlastito iskustvo i njegov ishod[52] (str. 287). Park (2010) pritom razlikuje početnu procjenu značenja stresnog događaja od procesa pridavanja značenja, kojim osoba nastoji smanjiti nesklad između doživljenog događaja i postojećeg razumijevanja svijeta, sebe i vlastitih životnih okolnosti[53] (str. 258–259). Vrijednosna komponenta takve obrade pojavljuje se i u rečenici „*radnički tipovi, mučili se, patili se i eto kako su završili*", u kojoj subjekt stradanje povezuje s prethodnim životnim iskustvom žrtava te tragičnom ishodu pridaje moralno i emocionalno značenje. U ovom se dijelu svjedočanstva može prepoznati prijelaz od opisa neposrednih prizora prema njihovoj retrospektivnoj kognitivnoj i značenjskoj obradi, pri čemu kasnija saznanja postaju dio načina na koji subjekt danas razumije ono što se dogodilo.

Promatrani zajedno, analizirani iskazi upućuju na to da se traumatsko iskustvo u svjedočanstvu ne pojavljuje samo kao niz senzorički intenzivnih prizora prošlog događaja, nego i kao naknadno organiziran autobiografski narativ u kojem se povezuju neposredne reakcije, senzorička sjećanja, naknadno dobivene informacije, odnosi s drugim osobama te retrospektivno razumijevanje vlastitog preživljavanja i stradanja drugih. Takva obilježja upućuju na proces naknadnog organiziranja[54] iskustva unutar šireg autobiografskog narativa, bez pretpostavke da je taj proces dovršen ili da nužno predstavlja uspješnu psihološku prilagodbu. Moguća su i drugačija tumačenja, osobito u slučaju uključivanja dodatnih podataka.[55]

Korpusna analiza

Najčešći oblici i leme u korpusu

Odgovor ovisi o tome broje li se pojedinačni oblici ili leme, što predstavlja važnu metodološku razliku u interpretaciji učestalosti. Hrvatski je jezik izrazito flektivan, pa se ista leksema može pojavljivati u različitim gramatičkim oblicima. Ako se broje pojedinačni, odnosno sirovi oblici, učestalost pojedine leksemske jedinice raspodjeljuje se među različite oblike, pa se njezina stvarna zastupljenost podcjenjuje; tek se grupiranjem oblika u leme dobiva potpunija slika.

---

52 Isto.

53 Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin, 136*(2), 257–301.

54 Pod naknadnim organiziranjem iskustva ovdje se, u skladu s Crespo i Fernández-Lansac (2016), podrazumijeva smještanje događaja u određeni vremenski i osobni kontekst te njegovo povezivanje s drugim iskustvima unutar autobiografskog pamćenja (str. 154). Tuval-Mashiach i sur. (2004) dodatno pokazuju da se traumatski narativ tijekom vremena može mijenjati uključivanjem novih informacija, okolnosti događaja, percepcije traume, naknadnih simptoma i kulturnog konteksta, pri čemu se može mijenjati i značenje koje osoba pridaje događaju (str. 290).

55 Prepoznavanje psihološki ili značenjski relevantnih sadržaja u tekstu može biti jedan od elemenata njegova prethodnog razmatranja, ali samo po sebi nije dovoljno za procjenu prikladnosti teksta za biblioterapijsku primjenu. Pri izboru teksta Marinčič (2021) upućuje na važnost obilježja sudionika, kulturnoga konteksta i čitateljskih interesa te naglašava potrebu za dobrim poznavanjem teksta i suradnjom različitih stručnjaka (str. 29-30).

Tablica br. 1. Najčešći sirovi oblici (bez gramatičkih riječi)

Mj.	Oblik	N	na 1000 r.
1.	Mama	35	4,0
2.	Sjećam	34	3,9
3.	Gore	29	3,3
4.	Tata	24	2,7
5.	Znam	22	2,5

Oblik „gore" obuhvaća dvije različite uporabe: u dijelu pojavnosti riječ je o mjesnom prilogu, primjerice u kontekstu odlaska gore, a u dijelu o obliku glagola „gorjeti".

Tablica br. 2. Najčešće punoznačne leme i analitički objedinjene leksičke jedinice

Mj.	Lema / Leksička jedinica	N	na 1000 r.
1.	Reći	92	10,4
2.	Mama / Majka	56	6,3
3.	Znati	55	6,2
4.	Tata / Otac	53	6,0
5.	Vidjeti	45	5,1

Slijede leme „doći" (44), „poginuti" (43), „otići" (37), „ići" (36), „sjećati se" (35), „godina" (35), „sin" (31) i „ostati" (27).

Četiri metodološke odluke utječu na dobiveni poredak, pa ih zbog transparentnosti navodimo: (1) Iz brojanja smo isključili pomoćne i modalne glagole („biti", „moći", „imati", „htjeti"). Da su uključeni, „moći" (69) i „imati" (63) zauzeli bi drugo i treće mjesto; (2) Glagoli „reći" i „kazati" obrađeni su kao zasebne leme jer predstavljaju dva različita leksema s vlastitim paradigmama, a ne različite oblike iste leksičke jedinice. Lema „reći" ima 92 pojavnosti, a lema „kazati" 18 pojavnosti. Za svaku se pojedinu lemu zasebno navodi broj pojavnosti, čime se omogućuje njihovo naknadno objedinjavanje ako to zahtijeva interpretacija rezultata; (3) Glagoli kretanja „ići", „otići" i „doći" bilježeni su odvojeno. Da su objedinjeni u jedno semantičko polje, obuhvatili bi 117 pojavnosti i zauzeli prvo mjesto; (4) Srodnički nazivi „mama" i „majka" te „tata" i „otac" objedinjeni su u zajedničke analitičke jedinice jer označavaju isti srodnički odnos, iako se razlikuju po stilskim i uporabnim obilježjima („mama" 48 i „majka" 8; „tata" 47 i „otac" 6).

Sadržajno gledano, na prvome se mjestu nalazi lema „reći", zatim objedinjena jedinica „mama/majka", potom „znati", „tata/otac" i „vidjeti". Rezultati učestalosti stoga upućuju na izraženost vokabulara povezanoga s govorenjem, obiteljskim odnosima te znanjem i neznanjem, dok se ratni događaj ne pojavljuje kao jedino ili dominantno leksičko središte korpusa. Lema „znati" često se pojavljuje u niječnim konstrukcijama: u 29 od ukupno 55 pojavnosti glagolskom obliku neposredno prethodi niječna riječ ili konstrukcija, primjerice „ne znam", „nismo znali" i „ne znaš". To ga povezuje sa semantičkom odnosno funkcionalnom skupinom negacije, ali 26 od ukupno 55 pojavnosti (47,3 %) nije u niječnim konstrukcijama, pa se lema „znati" ne može u cijelosti povezati s tom skupinom.

Treće i četvrto mjesto razlikuju se za samo dvije pojavnosti (55 prema 53), pa tu razliku ne treba interpretirati kao snažnu razliku u zastupljenosti. Lema „reći" jasno se izdvaja od ostalih s 92 pojavnosti, dok su druga i treća pozicija, „mama/majka" (56) i „znati" (55), gotovo izjednačene.

Provjera polazne pretpostavke

Pretpostavka je bila da će se pokazati izraženija zastupljenost sadržaja povezanih s PTSP-om, traumom, boli, prazninom i krvlju. Provjerili smo ih izravno, a rezultat je suprotan očekivanju: sadržaji povezani s izravnim imenovanjem traume među slabije su zastupljenima, dok se skupine bol/patnja, krv/rana i praznina/gubitak nalaze na rangovima 5, 7 i 11.

Tablica br. 3. Zastupljenost semantičkih skupina u korpusu

Semantička skupina	N	na 1000 r.	Rang
Negacija	435	49,3	1.
Obitelj	233	26,4	2.
Smrt / Pogibija	100	11,3	3.
Pravda / Priznanje	61	6,9	4.
Bol / Patnja	59	6,7	5.
Tijelo / Fragmentacija	55	6,2	6.
Krv / Rana	52	5,9	7.
Sjećanje / San	51	5,8	8.
Plač / Tuga	46	5,2	9.
Institucije / Društvo	43	4,9	10.
Praznina / Gubitak	30	3,4	11.
Kliničko nazivlje	21	2,4	12.
Strah	15	1,7	13.

Razlika između četvrte i pete skupine iznosi dvije pojavnosti (61 naspram 59). Taj poredak nijestabilan i ne treba ga tumačiti kao utvrđenu razliku. Rangovi u sredini tablice osjetljivi su na sastav uzorka; pouzdana su samo prva tri mjesta i posljednja dva.

Četiri su pojavnosti isključene iz brojanja jer ih prefiksni obrazac pogrešno svrstava u određenu semantičku skupinu, iako kontekst pokazuje da joj ne pripadaju. Prvo, izraz „teško da" u značenju „malo je vjerojatno" pojavljuje se dvaput i ne izražava tegobu, pa su te dvije pojavnosti izuzete iz skupine bol/patnja. Drugo, prilog „rano" nije oblik imenice „rana", pa je ta pojavnost izuzeta iz skupine krv/rana. Treće, oblik „izdržljiv" u svjedočanstvu br. 14 opisuje osobinu, a ne trpljenje, pa je i ta pojavnost izuzeta iz skupine bol/patnja. Bez tih bi ispravaka skupina bol/patnja imala 62 pojavnosti, a skupina krv/rana 53 pojavnosti, pa bi četvrto mjesto pripalo skupini bol/patnja umjesto skupini pravda/priznanje.

Na razini pojedinačnih pojavnosti, „trauma" se u različitim oblicima pojavljuje tri puta: „traumatično", „traumu" i „traume", „PTSP" je zabilježen u jednoj pojavnosti, „strah" u sedam, „krv" u četiri, „praznina" u pet, dok se pojavnost „šok" pojavljuje deset puta. Skupina koja je u polaznoj pretpostavci zauzimala središnje mjesto, odnosno kliničko nazivlje, u korpusu je pretposljednja, a iza nje se nalazi samo skupina strah.

Što nas je iznenadilo

Negacija je najzastupljenija kategorija

Negacijske riječi čine 4,93 % svih pojavnosti (osnovica: pojavnosti od najmanje dva znaka) i predstavljaju najbrojniju pojedinačnu semantičku skupinu u korpusu. U odnosu na drugu najbrojniju skupinu, obitelj, koja obuhvaća 233 pojavnosti, negacijske su riječi brojnije za 86,7 %. Zbroj pojavnosti u trinaest skupina iznosi 1.201, ali taj je zbroj samo orijentacijski jer se pojedine pojavnosti mogu istodobno ubrajati u više semantičkih skupina. Iako negacija ne čini više od polovice ukupnoga broja pojavnosti u svim analiziranim skupinama, ona je pojedinačno najzastupljenija skupina i znatno nadmašuje drugoplasiranu skupinu obitelji. Najčešći su negacijski oblici „ne" (87), „nije" (84), „ništa" (36), „nikad" (31), „nisam" (31) i „nismo" (26). Taj nalaz izdvajamo kao jedan od najvažnijih nalaza cijele analize. Svjedočanstva se u velikoj mjeri oblikuju ne samo iskazivanjem onoga što jest, nego i iskazivanjem onoga čega nema, tko nije došao, što nije rečeno i što se nikada nije saznalo. Gramatička kategorija negacije time se pokazuje kao jedno od važnih jezičnih obilježja analiziranih iskaza, dok njezina moguća uloga u oblikovanju afektivno obilježenoga iskaza ostaje predmet interpretacije.

Taj se nalaz može povezati s psihokritičkim čitanjem. Prikazujući Mauronovu psihokritiku, Klik (2002) navodi da vanjski događaj snažne emocionalne težine može izazvati traumu koju uobičajeni obrambeni mehanizmi ne uspijevaju ukloniti te da se sjećanje na traumatski prizor nakon određenoga vremena može pretvoriti u slike koje se opsesivno ponavljaju[56] (str. 306). U tom se okviru negacija može promatrati kao jedan od jezičnih oblika u kojima se iskustvo ili sjećanje artikulira bez njegova izravnog imenovanja: u ovoj građi nije riječ o šutnji u doslovnom smislu, nego o govoru organiziranom oko niječnice. Tu poveznicu iznosimo kao prijedlog tumačenja, a ne kao tvrdnju preuzetu iz izvora.

Kliničko je nazivlje vrlo slabo zastupljeno

Kliničko nazivlje, koje obuhvaća izraze „trauma", „PTSP", „šok", „psiholog", „lijek" i njima srodne izraze, čini svega 0,24 %[57] svih pojavnosti u korpusu. Provjerom je utvrđena ukupno 21 pojavnost, među kojima su oblici riječi „šok" (10), „trauma" (3), „lijek" (2) i „dijagnosticirati" (2), te po jedna pojavnost izraza „PTSP", „shizofrenija", „psihički" i „psiholog". Imenice „dijagnoza" i „terapija" ne pojavljuju se u korpusu; zabilježeni su samo glagolski pridjevi trpni „dijagnosticiran" i „dijagnosticirano". Iz kategorije su izostavljeni izrazi koji se odnose na zbrinjavanje ranjenih, a ne na imenovanje psihičkoga stanja, odnosno „bolnica" (6), „doktor" (2), „ambulanta" (2) i „medicinska sestra" (2), jer u ovoj građi pripadaju opisu ratne medicinske skrbi. Praktična je posljedica toga da dijagnostički pojmovi nisu dostatni za prepoznavanje traumatskoga sadržaja: kada bismo tekstove selektirali traženjem riječi „trauma" ili „PTSP", obuhvatili bismo samo neznatan

56 Vidi više u: Klik, M. (2002). La méthode psychocritique de Charles Mauron. U: J. Żurowska (ur.), Méthodologie de la recherche en linguistique et littérature (str. 302–308). Varšava: Centre de Civilisation Française et d'Etudes Francophones à l'Université de Varsovie.

57 Nizak udio kliničkoga nazivlja ne znači odsutnost traumatskoga sadržaja, nego upućuje na to da se traumatsko iskustvo u ovoj građi ne artikulira dijagnostičkim rječnikom. U prikazu Mauronove psihokritike Klik (2002) navodi da vanjski događaj snažne emocionalne težine kojemu je subjekt bio svjedok može izazvati traumu koju uobičajeni obrambeni mehanizmi ne uklanjaju te da se sjećanje na traumatski prizor nakon određenoga vremena pretvara u slike koje se opsesivno ponavljaju (str. 306). Ta se teorijska pretpostavka u ovom radu ne nastoji empirijski dokazati, nego se uzima kao interpretativni okvir za razmatranje ponavljanja prizora u analiziranim svjedočanstvima.

dio građe relevantne za proučavanje traumatskoga iskustva. Rezultati upućuju na to da se u ovom korpusu traumatski sadržaj ne može dostatno prepoznati samo na temelju izravne uporabe kliničkog nazivlja, nego da njegovo proučavanje zahtijeva uzimanje u obzir šireg konteksta i povezanih semantičkih obrazaca. Takav nalaz ne znači da se traumatski sadržaj može jednoznačno utvrditi samo na temelju jezičnih obrazaca, nego pokazuje da njegovo prepoznavanje zahtijeva širi kontekstualni i interpretativni pristup. Srodnim se može smatrati uvid Krtinić (2025) o dugotrajnosti i transgeneracijskom prijenosu traumatskog iskustva, iako se njezin pristup ne može neposredno izjednačiti s rezultatima naše korpusne analize[58] (str. 94). Dok korpusna analiza pokazuje učestalost jezičnih obrazaca povezanih s negacijom, gubitkom, obitelji i neznanjem, Krtinić traumatsko iskustvo razmatra u širem kontekstu njegovih dugotrajnih i transgeneracijskih posljedica. Ta se dva pristupa stoga mogu nadopunjavati, ali ih ne treba metodološki izjednačavati.

Skupina pravda/priznanje gotovo je jednako zastupljena kao skupina bol/patnja

Skupina pravda/priznanje broji 61 pojavnost. Skupina pravda/priznanje brojnija je od skupine plač/tuga (46) i gotovo je jednako zastupljena kao skupina bol/patnja (59), od koje se razlikuje za samo dvije pojavnosti. Nismo očekivali da će vokabular koji traži istinu, objašnjenje i priznanje nakon više od tri desetljeća biti tako izjednačen s vokabularom boli. Najčešći su oblici „pravda" (7), „zadovoljena" (7), „identifikaciju" (6), „istinu" (5), „priznanje" (5) i „objašnjenje" (5).

Izbjegavamo širu tvrdnju da je afektivni vokabular u cjelini slabiji od zahtjeva za priznanjem, jer takva tvrdnja nije potvrđena podacima: zbroje li se skupine plač/tuga (46) i bol/patnja (59), afektivni sloj obuhvaća 105 pojavnosti, što je znatno više od skupine pravda/priznanje (61). Nalaz je uži i glasi da je zahtjev za priznanjem po učestalosti dosegao razinu pojedinačnih afektivnih skupina, a ne da ih je nadišao.

Suprotna usmjerenost sadržajnih skupina u korpusu

Analiza povezanosti gustoće skupine scena/tijelo i skupine pravda/priznanje pokazuje njihovu negativnu povezanost. Linearna povezanost nije dosegnula uobičajenu razinu statističke značajnosti (Pearsonov $r = -0{,}365$; $p = 0{,}056$; 95 % CI [−0,65, 0,01]), dok je rangovna povezanost statistički značajna (Spearmanov $\rho = -0{,}576$; $p = 0{,}001$; 95 % CI [−0,78, −0,26]).59 Rezultati stoga upućuju na umjerenu negativnu monotonu povezanost između dviju skupina, pri čemu njihov odnos nije u potpunosti linearan. U pojedinim svjedočanstvima veća zastupljenost sadržaja povezanih sa scenom i tijelom u pravilu je praćena manjom zastupljenošću sadržaja povezanih s pravdom i priznanjem, dok se u svjedočanstvima s većom zastupljenošću potonjih sadržaja u pravilu smanjuje zastupljenost sadržaja povezanih sa scenom i tijelom. Ovaj odnos treba tumačiti kao tendenciju u strukturi analiziranoga korpusa, a ne kao strogo razgraničenje svjedočanstava u dvije međusobno isključive skupine.

58 Vidi više u: Krtinić, I. (2025). Vježbanje života – kronisterija transgeneracijske traume. *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 51*(1), 89–101.

59 Dvije mjere povezanosti ne daju isti zaključak: Pearsonova p-vrijednost ostaje neznatno iznad uobičajenoga praga statističke značajnosti, dok je Spearmanova jasno ispod njega. Razlika se može povezati s nepravilnom raspodjelom gustoća po svjedočanstvima i malim brojem opažanja, zbog čega Spearmanov koeficijent, kao neparametrijska rangovna mjera, u ovom slučaju predstavlja primjereniji pokazatelj povezanosti. Ipak, zbog maloga broja opažanja interval pouzdanosti ostaje širok, pa se odnos između promatranih varijabli može opisati kao pouzdano utvrđen smjer povezanosti, a ne kao precizno procijenjena veličina učinka.

Riječ je o tendenciji umjerene jakosti, a ne o čistoj podjeli korpusa. Pearsonov koeficijent pokazuje negativnu linearnu povezanost, ali ona nije dosegnula uobičajenu razinu statističke značajnosti, dok Spearmanov koeficijent pokazuje statistički značajnu negativnu monotonu povezanost. Podjelu stoga treba čitati kao pomoć pri razvrstavanju građe, a ne kao strogo utvrđenu strukturu korpusa. Svjedočanstva br. 20 i br. 23 izdvojena su kao granična jer su im vrijednosti u objema kategorijama jednake (0,0 i 0,0 odnosno 2,8 i 2,8), pa indeks polariteta u njihovu slučaju nije primjenjiv.

Tablica br. 4. Razvrstavanje svjedočanstava prema zastupljenosti sadržajnih skupina

Svj. br.	**Scena/tijelo (‰)**	**Pravda/priz. (‰)**	**Pol**
1	55,4	0,0	Akutni
2	56,3	0,0	Akutni
3	35,6	7,9	Akutni
4	40,0	0,0	Akutni
5	13,1	0,0	Akutni
6	12,1	2,0	Akutni
7	10,3	0,0	Akutni
8	2,6	1,7	Akutni
9	2,3	14,0	Kronični
10	0,0	27,5	Kronični
11	0,0	23,0	Kronični
12	7,4	44,1	Kronični
13	7,4	37,0	Kronični
14	3,6	7,2	Kronični
15	5,5	8,2	Kronični
16	0,0	30,9	Kronični
17	7,8	15,5	Kronični
18	0,0	13,1	Kronični
19	2,5	0,0	Akutni
20	0,0	0,0	Granično
21	9,5	0,0	Akutni
22	3,1	0,0	Akutni
23	2,8	2,8	Granično
24	23,2	0,0	Akutni
25	19,4	0,0	Akutni
26	11,6	0,0	Akutni
27	0,0	20,7	Kronični
28	0,0	69,8	Kronični

Može li korpusna analiza razvrstati tekstove u skupine

Može, ali ne nužno u unaprijed predviđene skupine i ne primjenom svih analiziranih metoda. Uspoređena su dva postupka.

U analizi se koriste dva odvojena skupa kategorija. Prvi obuhvaća trinaest semantičkih skupina i služi za prikaz zastupljenosti pojedinih sadržaja u cjelokupnom korpusu. Drugi obuhvaća sedam kategorija oblikovanih za usporedbu profila pojedinačnih svjedočanstava; te kategorije nisu podskup prvoga skupa, nego objedinjuju sadržaje više skupina, dok pojedine elemente izostavljaju. Zbog toga se brojčane vrijednosti istoimenih kategorija u dvama skupovima razlikuju i ne mogu se izravno uspoređivati. Primjerice, kategorije „pravda/priznanje" i „scena/tijelo" u dvama skupovima imaju različite ukupne vrijednosti jer su u njima sadržajno različito definirane.

a) Kategorizacija utemeljena na unaprijed definiranim pravilima – uporabljivo razvrstavanje

Svako svjedočanstvo dobiva profil gustoće po sedam kategorija; cijela je tablica dostupna u priloženoj bilježnici, dok su u prethodnoj tablici prikazane dvije kategorije koje najviše pridonose razvrstavanju svjedočanstava. Na temelju razlike između profila skupina scena/tijelo i pravda/priznanje, 14 je svjedočanstava svrstano na akutni, scenski pol, 12 na kronični, posljedični pol, dok su dva svjedočanstva označena kao granična. Takva je podjela uporabiva jer omogućuje izradu rangiranoga popisa tekstova koje psihokritičar potom može detaljnije analizirati. Podjela je pritom razmjerno uravnotežena između dvaju glavnih polova, što olakšava odabir građe za daljnju analizu.

b) Automatsko grupiranje (TF-IDF) – nije dalo pouzdanu podjelu korpusa

Aglomerativno klasteriranje daje prosječne vrijednosti siluetnoga koeficijenta od 0,075 za dva klastera, 0,057 za tri klastera i 0,048 za četiri klastera. Siluetni koeficijent procjenjuje zbijenost članova unutar klastera u odnosu na njihovu udaljenost od drugih klastera te se može koristiti za procjenu kvalitete podjele i odabir broja klastera[60]. Vrijednosti blizu nule upućuju na slabu razdvojenost klastera.[61] Na rezultat mogu utjecati malen broj dokumenata (28) i velika razlika u njihovoj duljini (od 74 do 1.156 pojavnosti). Taj se rezultat izričito navodi jer predstavlja važan negativni nalaz istraživanja. Podjela je uz to izrazito neuravnotežena: u slučaju dvaju klastera 26 od 28 svjedočanstava završava u istome klasteru, dok preostala dva čine zaseban klaster; riječ je o vrlo kratkim tekstovima, sa 74 odnosno 86 pojavnosti, uz medijan od 299,5 pojavnosti. To upućuje na mogućnost da metoda u ovom korpusu snažno reagira na duljinu teksta, a ne prvenstveno na njegov sadržaj.

---

60 Vidi više u: Rousseeuw, P. J. (1987). Silhouettes: A Graphical Aid to the Interpretation and Validation of Cluster Analysis. *Journal of Computational and Applied Mathematics, 20*(1),53–65.

61 Niska vrijednost prosječne siluetne širine nije samo tehnički pokazatelj, nego i nalaz o strukturi samoga korpusa: korpus ne pokazuje jasno diferencirane skupine koje bi se mogle prepoznati na temelju raspodjele riječi. Rousseeuw (1987) napominje da se u stvarnim primjenama ponekad pojavljuju slučajevi u kojima je i najviša vrijednost prosječne siluetne širine niska te da je tada primjerenije razmotriti alternativne metode analize umjesto klasteriranja kao modela i metode analize (str. 61). Upravo je to razlog zbog kojega se u ovom radu klasteriranje ne uzima kao osnova za tumačenje rezultata, nego se njegov ishod navodi kao nalaz koji ne podupire primjenu klasteriranja na ovom korpusu.

Provjera preciznosti primijenjenih obrazaca

Preciznost primijenjenih obrazaca provjerena je ručnim pregledom svih pogodaka u dvjema kategorijama. Važno je razlikovati tri razine: naivni pristup koji se temelji na pukom skraćivanju korijena, pročišćeni obrazac te pročišćeni obrazac nakon isključivanja kontekstno utvrđenih lažnih pogodaka. Prva se razina navodi samo kako bi se pokazao rizik od pogreške ako se obrasci ne podvrgnu ručnom pregledu i pročišćavanju.

Tablica br. 5. Preciznost utvrđena ručnim pregledom svih pogodaka

Kategorija / obrazac	Pogodaka	Točnih	Lažnih	Preciznost
Smrt — pročišćeni	100	100	0	100 %
Smrt — naivni prefiks	72	72	0	100 %
Bol — pročišćeni, prije kontekstne iznimke	62	59	3	95,2 %
Bol — nakon kontekstne iznimke	59	59	0	100 %
Bol — naivni prefiks	70	50	20	71,4 %

Kod kategorije bol/patnja riječ je o dvama različitim obrascima.[62] Naivni obrazac bilježi 70 pogodaka, od kojih je 20 lažnih: oblici „bolestan" i „bolesna" (5), četiri oblika riječi „bolnica" (6), komparativni oblici „bolji" i „bolje" (5) te uzvik „bolan" (4), koji u ovoj građi nije pridjev, nego poštapalica u obraćanju. Nakon isključivanja lažnih pogodaka ostaje 50 točnih pogodaka. Pročišćeni obrazac bilježi 62 pogotka. Od toga se dva pogotka odnose na konstrukciju „teško da", a jedan na oblik „izdržljiv", koji u ovoj kategoriji ne pripada ciljanoj skupini, pa nakon njihova isključivanja ostaje 59 točnih pogodaka. Obrasci stoga nisu međusobno podskupovi: pročišćeni obrazac obuhvaća i oblike koje naivni obrazac ne prepoznaje, poput „izdržati", „izdržala", „najteže", „najteži" i „nemoć", dok istodobno ne zahvaća oblike riječi „bolnica" ni komparativne oblike „bolji/bolje". Lažni pogoci stoga nisu ravnomjerno raspoređeni, a iskustvo s ovom kategorijom pokazuje da popis potencijalnih lažnih pogodaka treba provjeriti na svakoj novoj građi, umjesto da se postojeći obrasci automatski primjenjuju bez kontekstne provjere. Kod kategorije smrt pročišćeni obrazac daje 100 pogodaka, a naivni 72. Razlika nije u lažnim pogocima, nego u oblicima koje naivni obrazac ne obuhvaća („sahraniti", „ukopati", „pokojni", „nestali", „mrtvačnica", „sanduk"). Oba su obrasca stopostotno precizna, ali se razlikuju po obuhvatu: naivni prefiks obuhvaća 72 % pojavnosti koje prepoznaje pročišćeni obrazac.

Drugi mogući izvor pogreške povezan je s dijalektnim oblicima. U korpusu smo izbrojili 222 dijalektne kontrakcije s apostrofom (2,52 % svih pojavnosti) u 136 različitih oblika, primjerice „pogin'o", „rek'o", „došo", „otišo" i „odma'". Standardni bi ih lematizacijski ili jezičnoobradbeni postupci mogli u velikoj mjeri ne prepoznati; naši ih obrasci prepoznaju jer se temelje na početku riječi, a ne na njezinu punom obliku. Ta je odluka izravna posljedica prirode analizirane građe.

62 Razlika u preciznosti dvaju obrazaca pokazuje ograničenja prefiksnoga pretraživanja u hrvatskome jeziku: niz „bol" – jednako obuhvaća oblike poput „boljelo", „bolestan", „bolnica" i uzvik „bolan". Bez ručno sastavljenoga popisa oblika udio pogrešnih pogodaka doseže gotovo trećinu, zbog čega se nalazi utemeljeni na sirovim prefiksnim obrascima moraju smatrati približnima. To je ujedno razlog zbog kojega se u ovom radu ne primjenjuje automatski lematizator, nego se koriste popisi oblika sastavljeni posebno za analiziranu građu.

ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje pokazalo je mogućnosti povezivanja psihokritičke, psihološke i digitalne analize u proučavanju autobiografskih svjedočanstava o ratnom nasilju. Psihokritička analiza jednoga svjedočanstva omogućila je prepoznavanje ponavljajućih motiva, simboličkih obrazaca i značenjskih struktura, među kojima se izdvajaju motivi tjelesne fragmentacije, gubitka, smrti, sjećanja i pripadnosti. Psihološka perspektiva omogućila je njihovo razmatranje u kontekstu emocionalnog doživljavanja, senzoričke reprezentacije događaja, rekonstrukcije autobiografskog sjećanja i naknadnog pridavanja značenja iskustvu. Izdvojena obilježja pritom se promatraju kao interpretativni aspekti narativa, a ne kao pokazatelji psihičkog stanja ili osnova za dijagnostičke zaključke.

Korpusna analiza 28 svjedočanstava s ukupno 8.821 tokenom pokazala je najveću zastupljenost negacije, zatim sadržaja povezanih s obitelji i smrću, dok je kliničko nazivlje bilo slabo zastupljeno. Rezultati upućuju na važnost razmatranja širih jezičnih i semantičkih obrazaca jer se relevantni sadržaji ne mogu izdvajati isključivo pretraživanjem izravnih naziva za traumu i psihička stanja. Kategorizacija utemeljena na unaprijed definiranim pravilima pokazala se uporabljivijom za usmjeravanje istraživačke pozornosti od automatskog klasteriranja, koje nije omogućilo dovoljno pouzdanu podjelu tekstova. Time je potvrđena pomoćna vrijednost digitalne obrade u sustavnijem izdvajanju i razvrstavanju obrazaca, uz nužnost njihove daljnje kontekstualne i interpretativne analize.

Posebnost istraživanja očituje se u povezivanju dubinske interpretacije pojedinačnoga autobiografskog svjedočanstva s digitalnom analizom širega korpusa, čime se istodobno razmatraju pojedinačna značenjska struktura i učestalost određenih jezičnih i semantičkih obilježja u većem broju tekstova. Takav pristup povezuje književnu interpretaciju, psihološku perspektivu i digitalne metode te pruža metodološko polazište za proučavanje drugih autobiografskih svjedočanstava. Njegova je dodatna vrijednost u mogućnosti prepoznavanja obilježja relevantnih za daljnje stručno razmatranje tekstualnoga materijala i razvoj kriterija za odabir tekstova u pripremi biblioterapijskog rada.

Dobivene rezultate potrebno je promatrati u okviru ograničenja istraživanja. Kvalitativna psihokritička i psihološka analiza provedena je na jednom retrospektivnom autobiografskom svjedočanstvu, zbog čega se njezini nalazi ne mogu poopćavati na druge osobe i iskustva. Korpus od 28 svjedočanstava također ne omogućuje šire zaključivanje o svim obilježjima autobiografskih iskaza o ratnom nasilju. Ograničenja digitalne analize odnose se na način oblikovanja semantičkih kategorija, potrebu za njihovom neovisnom provjerom te ograničenu mogućnost automatskog prepoznavanja značenja i konteksta pojedinih iskaza. Rezultate stoga treba razumjeti kao interpretativne i pomoćne analitičke pokazatelje, a ne kao konačno validirane mjere.

U odnosu na biblioterapiju, nalazi upućuju na mogućnost primjene psihokritičke i psihološke analize u pripremnoj fazi rada s tekstom. Psihokritičko čitanje može pridonijeti prepoznavanju ponavljajućih motiva i simboličkih struktura, psihološka perspektiva njihovu razmatranju u kontekstu autobiografskog iskustva, a digitalna analiza izdvajanju relevantnih obrazaca u većem korpusu svjedočanstava. Takav pristup može poslužiti kao metodološko polazište za stručnu procjenu i daljnje razmatranje tekstualnoga materijala, ali sam po sebi ne određuje njegovu prikladnost za pojedinoga korisnika.

Budući da biblioterapijski postupak u ovom istraživanju nije proveden, rezultati ne omogućuju zaključivanje o njegovim terapijskim učincima niti o učinkovitosti predloženoga pristupa u biblioterapijskoj praksi. Njegove mogućnosti primjene stoga ostaju na teorijskoj i metodološkoj razini te ih je potrebno dodatno istražiti kroz buduća istraživanja koja bi uključila širi korpus svjedočanstava, neovisnu provjeru analitičkih kategorija i praktičnu primjenu u stručno vođenom biblioterapijskom radu.

LITERATURA

Bašić, I. (2021). *Biblioterapija i poetska terapija: priručnik za početnike*. Zagreb: Školska knjiga.

Bistoen, G., Vanheule, S. & Craps, S. (2014). Nachträglichkeit: A Freudian perspective on delayed traumatic reactions. *Theory & Psychology*, *24*(5), 668–687.

Blackmur, R. P. (1952). Jezik kao gest. Preveo S. Đorđević. U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 321–347). Beograd: Prosveta.

Bouatenin, A. (2017). La psychocritique de Charles Mauron: une méthode à redécouvrir. *Langues et Usages*, *1*(1), 174–183.

Brewin, C. R. (2007). Autobiographical memory for trauma: Update on four controversies. *Memory, 15*(3), 227–248.

Cigrovski, A., Marinić, R. & Domokuš, N. A. (2014). PTSP i grupna psihoterapija – iskustva medicinskih sestara u Neuropsihijatrijskoj bolnici „Dr. Ivan Barbot", Popovača. *Socijalna psihijatrija, 42*(2), 123–127.

Cozza, S. J., Fisher, J. E., Hefner, K. R., Fetchet, M. A., Chen, S., Zuleta, R. F., Fullerton, C. S. & Ursano, R. J. (2020). Human remains identification, grief, and posttraumatic stress in bereaved family members 14 years after the September 11, 2001, terrorist attacks. *Journal of Traumatic Stress, 33*(6), 1137–1143.

Crespo, M. & Fernández-Lansac, V. (2016). Memory and narrative of traumatic events: A literature review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 8*(2), 149–156.

Ćurković, J. (2009). Identitet hrvatskog veterana u tjesnacu krivnje i bolnog sjećanja: Interdisciplinarni pristup PTSP-u kao uvod u teološku raspravu. *Bogoslovska smotra, 79*(2), 223–245.

Ehlers, A. i Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy, 38*(4), 319–345.

Empson, W. (1930; 2. izd. 1947). Sedam tipova dvosmislenosti (I). U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 141–195). Beograd: Prosveta.

Fabrio, N. (2013). *Vježbanje života / Smrt Vronskog*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Freud, S. (1976). *Uvod u psihoanalizu*. Beograd: Matica srpska.

Fromm, E. (1986). *Čovjek za sebe: Istraživanje o psihologiji etike*. Zagreb: Naprijed.

Johnson, M. K., Hashtroudi, S. & Lindsay, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological Bulletin, 114*(1), 3–28.

Klik, M. (2002). La méthode psychocritique de Charles Mauron. U: Żurowska, J. (ur.). *Méthodologie de la recherche en linguistique et littérature* (str. 302–308). Varšava: Centre de Civilisation Française et d'Études Francophones à l'Université de Varsovie.

Kozlowska, K., Walker, P., McLean, L. & Carrive, P. (2015). Fear and the defense cascade: Clinical implications and management. *Harvard Review of Psychiatry, 23*(4), 263–287.

Kristensen, P., Weisæth, L., & Heir, T. (2012). Bereavement and mental health after sudden and violent losses: A review. *Psychiatry, 75*(1), 76–97.

Krtinić, I. (2025). Vježbanje života – kronisterija transgeneracijske traume. *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 51*(1), 89–101.

Kušević, Z., Friščić, T., Babić, G. & Jurić Vukelić, D. (2020). Depresija u svjetlu nekih psihoanalitičkih teorija. *Socijalna psihijatrija, 48*(1), 72–103.

Marinčič, M. (2021). Pomen literarne vede pri izvajanju biblioterapije. *Primerjalna književnost, 44*(3), 21–37.

Mauron, C. (1962). Uvod u psihokritiku. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"* (str. 254–280). Sarajevo: Svjetlost.

Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin, 136*(2), 257–301.

Pedregosa, F., Varoquaux, G., Gramfort, A., Michel, V., Thirion, B., Grisel, O., Blondel, M., Prettenhofer, P., Weiss, R., Dubourg, V., Vanderplas, J., Passos, A., Cournapeau, D., Brucher, M., Perrot, M. Duchesnay, É. (2011). Scikit-learn: Machine learning in Python. *Journal of Machine Learning Research, 12*(85), 2825–2830.

Piskač, D. (2016). Biblioterapija i psihoanalitička kritika u kontekstu teorije sustava. *Kroatologija, 7*(2), 60–81.

Poulet, G. (1971a). Fenomenologija kritičke svijesti. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"* (str. 140–164). Sarajevo: Svjetlost.

Poulet, G. (1971b). Svijest o sebi i svijest o drugome. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"* (str. 178–192). Sarajevo: Svjetlost.

Richards, I. A. (1929). Četiri vrste značenja. U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (ur.). (1973). *Nova kritika* (str.

101–111). Beograd: Prosveta.
Richards, I. A. (1924). Psihološka teorija vrednosti. U: Gavrilović, Z. i Lukić, S. (ur.). (1973). *Nova kritika* (str. 71–83). Beograd: Prosveta.
Rousseeuw, P. J. (1987). Silhouettes: A graphical aid to the interpretation and validation of cluster analysis. *Journal of Computational and Applied Mathematics, 20*(1), 53–65.
Shalev, A. Y. (2002). Acute stress reactions in adults. *Biological Psychiatry, 51*(7), 532–543.
Spärck Jones, K. (1972). A statistical interpretation of term specificity and its application in retrieval. *Journal of Documentation, 28*(1), 11–21.
Starobinski, J. (1970). Psihoanaliza i saznavanje književnosti. U: Đuričković, D. (1981). *Francuska „nova kritika"* (str. 211–234). Sarajevo: Svjetlost.
Tuval-Mashiach, R., Freedman, S., Bargai, N., Boker, R., Hadar, H. i Shalev, A. Y. (2004). Coping with trauma: Narrative and cognitive perspectives. *Psychiatry, 67*(3), 280–293.

AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE PREPARATION OF BIBLIOTHERAPY: A PSYCHOCRITICAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF AUTOBIOGRAPHICAL TESTIMONY WITH DIGITAL SUPPORT FOR THE INTERPRETIVE PROCESS

Authors: IRENA LUKIN, David Josipović, Petra Grubešić
E-mail: irenamjc@outlook.com, davidjosipovic19@gmail.com, petra10grubesic@gmail.com
Mentor: mr. sc. Ivana Bašič
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mostar
Faculty of Informatics and Digital Technologies, University of Rijeka
"Balans" Center for Logopedagogy and Bibliotherapy, Zagreb

Introduction: The paper proposes that psychocritical and psychological analyses can contribute to the preparation of bibliotherapy by identifying thematic and emotional features of the text. Digital technology serves as an auxiliary tool for identifying patterns in a corpus of testimonies.

Aim: To explore the potential application of psychocritical and psychological analyses in the preparation of bibliotherapy, as well as the potential of digital tools for analyzing 28 testimonies.

Materials and Methods: A qualitative analysis of one autobiographical testimony was conducted using an adapted Mauron method and an interpretive approach, while quantitative analysis of 28 testimonies was performed in Python using TF-IDF vectorization and agglomerative clustering.

Results: The analysis revealed recurring motifs of bodily fragmentation, loss of identity, death, and memory, distinguishing between literal and figurative descriptions. The psychological analysis indicated defensive responses and memory reconstruction. Digital analysis identified patterns related to negation, family, and death, while clustering did not provide a reliable division of the corpus.

Conclusion: The analyses enabled the identification of features of testimonies relevant to the preparation of bibliotherapy. Digital tools provided support for further interpretation; however, the results do not allow conclusions to be drawn about therapeutic effects, as no bibliotherapy intervention was conducted.

Keywords: psychocriticism, bibliotherapy, psychology, trauma, digital humanities, autobiographical testimony.